Landet utanför

Landskapsestetikens betydelse för den urbana människan

KUNGL. SKOGS- OCH LANTBRUKSAKADEMIENS
TIDSKRIFT

Nummer 5 • 2009
Årgång 148

Omslagsbild: Visdomsord på äldre broderi mot botten av dagens periurbana landskap.

Ansvarig utgivare Åke Barklund, sekreterare och VD, KSLA
Redaktör Carola Wingren
Grafisk form Ylva Nordin
Omslagsfoton Carola Wingren, Jeppe Wikström, Ylva Nordin, Peter Sylwan
Tryckeri Eskilstuna Tryckeri
Tryckår/månad 2009/12
Upplaga 1000 ex.
ISSN 0023-5350
ISBN 978-91-85205-92-9

Samtliga av de senaste årens utgivna nummer finns tillgängliga som nedladdningsbara filer på akademiens hemsida www.ksla.se.

Landet utanför

Landskapsestetikens betydelse för den urbana människan

Innehåll

Inledning: Om landskapsestetikens betydelse för den urbana människan ... och om den urbana människans betydelse för landet utanför staden 5

Skönhet till döds? Om den pastorala idyllens makt 10

Vem har rätten till ett landskap? En reflektion kring turistbroschyrer, bärplockare och hemkänsla 19

Flyktiga landskap från fjärran och när 24

Betraktelser av ett undflyende landskap 30

Om framtidens landskap – Mosaïc::Region 36

Sättet att se på landskap – om förlopps-, handlings- och värdelandskap 44

Två bönder – två världar 53

Författare

Carola Wingren, professor landskapsarkitektur, Sveriges Lantbruksuniversitet *carola.wingren@ltj.slu.se*
Eivor Bucht, professor landskapsarkitektur, Sveriges Lantbruksuniversitet *eivor.bucht@ltj.slu.se*
Gunilla Kindstrand, kulturjournalist, Kultur och Struktur AB *gunilla@kindstrand.nu*
Mustafa Can, journalist *mustafa.can@comhem.se*
Mattias Qviström, docent landskapsplanering, Sveriges Lantbruksuniversitet *mattias.qvistrom@ltj.slu.se*
Magdalena Haggärde, arkitekt, 70°N arkitektur AS *magdalena.haggarde@70n.no*
Gisle Løkken, arkitekt, 70°N arkitektur AS *gisle.lokken@70n.no*
Tomas Germundsson, professor kulturgeografi, Lunds universitet *tomas.germundsson@keg.lu.se*
Helen Ardelius, journalist *helen@programverket.se*

Om landskapsestetikens betydelse för den urbana människan … och om den urbana människans betydelse för landet utanför staden

Miljökommittén vill med sitt arbete kring landet utanför staden lyfta frågan om en viktig men ofta förbisedd landskapstyp, som vi skulle vilja kalla det periurbana landskapet. Definitionen av detta periurbana landskap är relativt osäker, men har sin grund i ett perifert läge i förhållande till staden och samtidigt en stark påverkan av den och dess invånare. Landskapstypen hittas med självklarhet i stadens nära periferier. Men det är också möjligt att utsträcka definitionen till att innefatta landskap som är relativt nya och som i första hand har sin grund i urbaniseringsprocessen och den urbana människans behov av landskap att besöka utanför sin bostad på längre eller kortare avstånd.

Periurbanitet som begrepp är relativt nytt och oförstört, och är därmed också möjligt att ta i anspråk för de syften man har. I detta nummer av KSLAT behandlar vi i första hand stadsnära områden, deras betydelse för stadens befolkning, samt denna befolknings betydelse för landskapets förändring. Men vi utsträcker också betraktelsen till imaginära landskap som finns i stadsbornas huvuden, eftersom det ofta är dessa bilder och visioner som är grunden till många av de beslut som fattas avseende landskapets utveckling.

Ett exempel på när imaginära eller tänkta landskap kommer till uttryck är när turistbroschyrer tas fram för pittoreska kulturlandskap. Broschyrerna stämmer snarare överens med en fantasibild av ett historiskt landskap som man längtar tillbaka till och betraktar med nostalgiska glasögon, än med det landskap som finns där ute idag. De nostalgiska eller imaginära bilderna utgör, tillsammans med de vyer besökarna betraktar när de besöker landskapet, i sin tur underlag för förändrade idealbilder skapade av nya generationer.

Att bilden av landskapet knappast är objektiv utan resultatet av mentala konstruktioner hos olika individer eller grupper, är något som vi tror är viktigt att ha med oss när vi diskuterar landskapens estetik. Detta gäller inte minst för de starkt föränderliga periurbana landskapen, där de ligger i randen mellan stadens och landsbygdens förändring. De betraktas ofta som fula, inte minst beroende på att de är ostrukturerade och svåra att förstå. Denna inneboende rörighet eller komplexitet innebär samtidigt en stor potential för förändring och utveckling till nya användbara landskap, också för den urbana människan. Därför är det viktigt att en inte alltför trång och konventionell estetisk ram, baserad på få och förenklade historiska landskapstyper, begränsar möjligheterna till en utveckling och differentiering av de periurbana landskapen.

Dessa landskaps fysiska närhet till stora delar av den urbana befolkningen, som utgör så stor del av landets totala, gör det hela särskilt intressant. De skulle, förutom att fungera som rena produktions- eller rekreationslandskap, kunna utvecklas till hembygder för den urbana människan och på sikt utgöra grunden för kommande generationers gemensamma mentala landskap.

I de följande sju texterna kommer vi att möta olika betraktelser av landskapet, alla utifrån ett periurbant perspektiv.

Inledningsvis möter vi professorn och landskapsarkitekten Eivor Bucht som funderar över pastoralens och idyllens makt över vårt sätt att hantera landskapet, där förfalskade historiserande bilder ibland blockerar en med tidens aktiviteter överensstämmande landskapsutveckling. Hon sätter landskapsestetikens frågor i ett historiskt sammanhang, när hon beskriver hur uppfattningen om det vackra landskapet förändrats genom tiderna i relation till en förändring av bruket av landskapet.

Bucht visar hur myter om landskapet grumlar bilden av det verkliga, och hur argumenten för biologisk mångfald ibland blandas samman med dem för ett pittoreskt landskap. Hon efterfrågar en inställning där de intellektuella resurserna istället läggs på hur vi praktiskt åstadkommer ett fungerande uthålligt kretsloppssamhälle både i staden och på landet. Hon efterfrågar också visioner för stadens periferier och framtida kulturlandskap, och undrar vem som vågar forma en ny landskapsestetik baserad på nya kunskaper om människa och natur istället för på idylliserande bilder av ett 1700-talslandskap.

På samma sätt kritiserar författaren och journalisten Gunilla Kindstrand detta tillbakablickande förhållningssätt när hon betraktar turistbroschyrernas illustrationer av ett Hälsingland i förändring, där pittoreska bilder föga överensstämmer med det landskap de ger sig ut för att beskriva. Den absoluta periferins Hälsingland, som liksom landskapen nära storstaden också är påverkat av urbaniteten, både genom den avfolkning som urbaniseringsprocessen innebär, men också genom en återflyttning baserad på den urbana människans behov av specifika upplevelsevärden kopplade till natur och kulturlandskap. Gunilla Kindstrand är själv ett bekräftande exempel.

Hennes artikel baseras bland annat på en serie intervjuer kring jordbrukets omställningsprocesser med olika bönder, där en av dem beskriver det EU-finansierade arbete han utför som ett arbete i en EU:s städpatrull. I detta nya landskap är det inte längre mat- eller virkesproduktionen som styr landskapets karaktär. Istället är det aktörer knutna till rekreationsindustrin som ges tolkningsföreträde om hur landskapet ska se ut; om vad som är vackert och framför allt säljbart. Detta innebär i sin tur en omvänd landskapsprocess där bondens arbete utvecklas för att skapa ett landskap som överensstämmer med turistbroschyrernas glansiga pappersbilder, istället för att broschyren beskriver ett landskap utvecklat på bondens premisser.

Det är tveksamt om ett sådant arbetssätt leder till ett landskap med potential att utvecklas till framtidens uthålliga kulturlandskap. Det visuella och nostalgiska tänkande som präglar ett beslutsfattande där bonden blir städare eller möjligen trädgårdsmästare, leder troligen till ett landskap som visserligen ges specifika estetiska uttryck, men som varken överensstämmer med dåtidens produktionslandskap och dess villkor eller med en framtida hållbar landskapsutveckling.

Det visuella är starkt kopplat till estetiken men knappast det enda som påverkar vår uppfattning om det estetiska uttrycket. Istället byggs vår estetiska uppfattning upp av gemensamma kulturella värderingar men också av enskilda minnen. Detta beskrivs väl i artikeln av den invandrade författaren och journalisten Mustafa Can. Hans minnen av fjärran landskap i den tidiga barndomens

Iran har präglat honom och bitvis överskuggat de senare minnenas landskap – ett förortsområde i en mellanstor stad i västra Sverige.

Can berättar om hur hans tidiga nyfikenhet på nya landskap bortom horisonten byts ut mot en längtan tillbaka till de ursprungliga barndomslandskapen, och hur dessa med nostalgins hjälp växer sig starkare, vackrare och mer doftrika än den svenska betydligt blekare kopian. Han beskriver också hur han så småningom med den svenska litteraturens hjälp tar de nya landskapen i anspråk, börjar förstå dem och på sätt och vis blir del av deras historia.

I Mustafa Cans text snuddar vi vid behovet av att känna igen oss och känna oss delaktiga i de landskap som omger våra bostadsmiljöer. Inte alltid har de boende möjlighet att utveckla en kontakt med det befintliga landskapet, exempelvis genom litteraturen som Mustafa Can gjort. Istället skulle inspiration hämtad i de närboendes fjärran referenslandskap kunna vara en väg, för att skapa en känsla av tillhörighet och delaktighet även för de inflyttade.

Jag kommer att tänka på min egen rotlöshet där jag bor i Malmö, och där jag längtar efter de ängs- och hagmarker (Ryds ängar) och skogar som finns alldeles i närheten av Södra Ryd där Mustafa Can hade sin sena barndom. Dessa landskap är mina inre landskap som via nostalgin har blommor som doftar mer, kullar som är grönare och till och med dagar som är soligare än i de landskap jag möter utanför Malmö. De är min barndoms landskap liksom mina barns. Jag har dem inom räckhåll och åker dit ibland. Dessa mina viktigaste landskapsreferenser vill jag inte gärna ska förändras. Och kunde jag skulle jag gärna vilja möta dem på närmare håll när jag om söndagen får lust att ta mig ut i naturen.

Vid Yttre ringvägen i sydöstra Malmös periferi finns redan idag en antydan till landskap som liknar mina. Jag får lust att stanna, gå av och klappa fåren. Det fungerar inte idag, men kanske skulle en annan typ av planering kunna ge mig och mina barn den möjligheten i en framtid. Och kanske skulle en sådan planering kunna utvecklas till ett nytt estetiskt tänkande där också Mustafa Can eller hans landsmän och -kvinnor kan ges möjlighet att uppleva en glimt av de egna förlorade landskapen, även om det sker i ny tappning och i en ny miljö här i Sverige. En spännande utveckling.

Mustafa Can berättar om minnen av odlingar alldeles inpå husknuten, och sådana odlingar i stadens periferi är något som landskapsarkitekt och docent Mattias Qviström intresserat sig för sedan länge. Bland annat har han funnit att den döda hand som planeringen lagt över stora områden i Malmös periferi inneburit att nya och oplanerade användningar blivit aktuella i dessa landskap i väntan på något nytt. De liknar dem som Mustafa Can minns från sina tidiga barndomslandskap med odlingar inpå husknuten, tistelfält och vildbin. I de områden som Mattias Qviström inventerat finns likaså odlingen, den förvildade växtligheten och de vilda djuren.

Qvistrröms essä beskriver ett av alla de områden som går att finna i Malmös ytterkanter: Robotfältet, ett gammalt militärt övningsområde som i sin övergivenhet givit plats för en omvänd etablering jämfört med den som vi traditionellt uppfattar som stadens tillväxt. Istället för byggnader och asfalt som invaderar naturmark och jordbruksmark, invaderas Robotfältets asfaltsytor av smultronplantor och hagtorn.

Mattias Qviström flaggar varnande liksom övriga skribenter för nostalgispöket som kan lura

oss att idyllisera ett landskap taget ur bruk, av oss som individer som i Mustafa Cans fall, eller av oss som invånare i staden som i Robotfältets fall. Qviström menar att det krävs nya sätt att betrakta och planera dessa områden, för att den unika potential som de periurbana landskapen bär på ska kunna utnyttjas på ett positivt sätt. Han pekar på behovet av att ge mer nyanserade beskrivningar av dessa komplexa men samtidigt undflyende landskap. Till hjälp vill han ta närgångna beskrivningar av landskapen med hela deras komplexitet, men också historiska tillbakablickar som kompletterar och utvecklar de bilder vi har av landskapen genom våra nostalgiska glasögon. Han menar att detta är landskap med hög potential. Inte bara för förändring utan också för utveckling av de urbana sammanhangen.

Några som också uppehåller sig vid det skånska landskapet, och som givit förslag på hur planeringen av det ska gå till i en framtid, är Magdalena Haggärde och Gisle Løkken, två arkitekter verksamma vid arkitektkontoret 70 grader Nord i Tromsö. Deras vinnande förslag i RealDanias tävling om Öresundsvisioner 2040 som gick av stapeln 2008, antyder tillvägagångssätt som är mer öppna än dagens planeringsmetoder. Deras idéer om en ny planering möter på många sätt de värden som Mattias Qvistöms forskning lyfter fram, med komplexa landskap fyllda inte bara av bostadsbebyggelse eller jordbruksaktivitet utan landskap fyllda av en biotopliknande mångfald och där territoriella gränser inte är de exakta värden som olika företeelser har att anpassa sig till.

Haggärdes och Løkkens förslag Mosaïc, upprättat i samarbete med Dahl & Uhre arkitekter samt två handfull gäster och forskare, bygger bland annat på Deleuzes och Guattaris texter där de liknar området mellan den typiska staden och den typiska landsbygden vid en ”folding” eller ett veck fullt av möjligheter, där allt kan hända.

Haggärdes och Løkkens planeringstankar är i vissa avseenden lika de tankar som Tomas Germundsson och jag själv utvecklar i vår artikel om en planering baserad på andra begrepp än gräns och territorium, där vi istället föreslår en planering grundad på begrepp som förloppslandskap, handlingslandskap och värdelandskap.

Förloppslandskapet, ett begrepp som myntades av kulturgeografen Torsten Hägerstrand, innefattar det föränderliga landskapet över tid som beskrivs i flera av de tidigare artiklarna. Det är på sätt och vis en vägran till förenkling som griper tag i det Haggärde och Løkken skriver, när de betonar vikten av att arbeta med komplexiteten istället för att förenkla.

Betoningen av handlingslandskapet lyfter liksom Qvistöms text fram vikten av närgångna studier av de aktiviteter som pågår i landskapet, istället för att betrakta det med enkla visuella svep likt det sätt på vilket trafikanten på motorvägen uppfattar landskapet. I Germundssons och min artikel prövar vi ett likställande av Malmös två randzoner eller periferier, som trots sin jämförbara längd skiljer sig avsevärt åt i fråga om Malmöbornas aktiviteter. I arbetet prövar vi tanken att östra Malmös periferi utvecklas avseende aktiviteter och användning i samma utsträckning som fallet är längs Ribersborgsstranden idag, men på annat sätt i förhållande till dess karaktär och förutsättningar.

Värdelandskapet knyter i sin tur an till Gunilla Kindstrands och Eivor Buchts beskrivningar av hur värdegrunden kan styra oss in i ett tvångstänkande av hur ett landskap ska se ut.

Samtliga författare lyfter fram behovet av ett nytänkande avseende en landskapsestetik som inte bara präglas av historien, utan också av en estetik som förhåller sig till invånarnas användande av landskapet liksom deras visioner av vad det kan användas till. Här knyter samtliga texter an till det synsätt avseende vardagslandskapet som präglar den europeiska landskapskonventionen, där de stater som ansluter sig förbinder sig att kartlägga och värdera landskapen genom att ta hänsyn till de värden som befolkningen tillskriver dem. Och här rör det sig givetvis inte bara om visuella värden, utan också i hög utsträckning om värden som har en direkt koppling till hela bruket och användandet av landskapet.

Mot den bakgrunden blir behandlingen av landskapet avhängigt inte bara den traditionelle jordbrukaren och dennes uppfattning om landskapet, utan också andra ”jordbrukares”, som skidåkarens, vandrarens, jägarens och så vidare. Alla kan de ställa anspråk på att vara delaktiga i besluten om landskapet. Ett sådant synsätt kan, om det får full genomslagskraft, leda till ett nytt eller förändrat landskap med nya uttryck, eller om man så vill en ny design.

Denna design ska enligt landskapskonventionen inte i första hand vara baserad på experters eller myndigheters åsikter om vad som är rätt och fel, utan baseras på och utvecklas tillsammans med befolkningen. I förlängningen skulle man rimligen kunna förvänta sig ett mindre utanförskap och en bättre användning av vår gemensamma resurs landskapet för allas bästa.

De situationer i vilka människor får komma till tals är vitt skilda beroende på var vi befinner oss, vem som äger marken och så vidare. För att skildra några av de ytterligheter där den brukade jorden i det periurbana landskapet står i centrum, har vi valt att låta journalisten Helen Ardelius intervjua två bönder, som utifrån egna tankar och erfarenheter beskriver hur stadsbon kan komma till tals och bruka deras landskap nu och i framtiden. I texten möter vi Calle Piper i Skåne och Tom Meurling i Järfälla, och deras intressanta och tankeväckande beskrivningar av vardagliga problem såväl som övergripande frågor om vart utvecklingen är på väg.

Dessa intervjuer, liksom tidskriftsnumret som helhet, är avsedda att bli upptakten till ett utvecklat samtal om det periurbana landskapets utvecklingsmöjligheter. Vår förhoppning är att detta samtal ska pågå ett tag, och leda till nya öppningar och en utveckling av en ny eller kanske nya ”estetiker”, för att på sikt svara upp mot Eivor Buchts avslutande frågor om vem som vågar forma en ny landskapsestetik.

Det är på många sätt en brokig samling artiklar som ryms i detta nummer av KSLAT. De lyfter alla, på olika sätt, fram landet utanför staden och dess koppling till den urbana människan och hennes värderingar. Det har varit vår övertygelse att det krävs ett brett och inte ett förenklande angreppssätt för att ta itu med den komplexitet som det periurbana landskapet eller ”landet utanför” innebär. Vi tror att diskussionen måste kopplas till individuell respektive gemensam mening, eftersom det är utifrån sådana perspektiv som de estetiska värderingarna utvecklas och beslutet om landskapets tas. Det meningsfulla blir ofta på sikt vackert. Och vem vill inte bo och agera i ett vackert landskap?

Carola Wingren, 10 december 2009

Skönhet till döds? Om den pastorala idyllens makt

Eivor Bucht, professor

Slår upp dagstidningen och möts av en stort uppslagen bild med texten:

”Något måste göras för att bevara den rika floran.

– Jag har tidigare lånat min fars lie och slagit ängen vid sommarstugan, säger Ulla Wiezell.

Hon var en av tiotalet frivilliga som hjälpte till att slå Sularpsängen igår.” [1]

I kulturdelen samma dag recenseras en nyutkommen bok som handlar om bilden av de amerikanska indianerna, om vår besvikelse över att de verkliga indianerna ”varken dansar fram regn eller verkar särskilt andliga … med sina chipspåsar och engångständare”. Bokens författare Paul Chaat Smith ställer frågan om inte indianerna får lov att förändras? Är de bara äkta om de omfattar idén om det ursprungliga? Recensenten, journalisten Lars Åberg, konstaterar att man genom att skapa ett historiskt avstånd kan åstadkomma en romantisk konstruktion som kan utnyttjas ”medan verkligheten fortsätter att vara socialt glåmig”.[2] Den ena artikeln handlar konkret om ett gammalt kulturlandskap, den andra om ett gammalt folk, men bägge lyfter fram begrepp som sedan antiken har varit följeslagare genom västerlandets historia och som speglar vårt förhållningssätt till kulturlandskapet utanför den bebyggda miljön. Bland de viktigaste motiven för bevarande i Sularpsartikeln återkommer rikedomen av växter, inte minst vackra, blommande örter. Begrepp som äkthet, identitet, ursprunglighet, oföränderlighet, andlighet uttrycker några av de värden som förknippas med detta odlingslandskap, som i sin ideala form representeras av det pastorala landskapet likaväl som i förhållningssättet till ursprungsbefolkningen. Varför håller vi fram det ursprungliga i landskapet som motiv för bevarande och varför är det i synnerhet det pastorala landskapet som står som idealbild? Hur påverkas vår syn på framtiden av denna dominerande idealbild av kulturlandskapet?

Pastoralens ursprung i Arkadien

”I den mellaneuropeiska lövskogen får herdens medvetna röjningar och mulens omedvetna modelleringsarbete en verkan som är principiellt densamma (som i Arkadien), ehuru annorlunda avtonad. För ögat framstår genast det behagfulla engelska parklandskapet med öppna gläntor mellan lövmörka, väl avrundade trädgrupper, allt insvept i det fuktmättade dis, som ger perspektivisk verkan av obeskrivlig charm. Den engelska parken som trädgårdsstil är boskapens och den enkle herdens gåva till England och Europa.” [3]

Det Arkadien som Carl Fries associerar till är idylliskt och pastoralt, ett guldålderslandskap, som vi möter i otaliga västerländska konstnärers och diktares verk genom historien. Det ursprungliga hellenistiska Arkadien var dock föga idylliskt, snarare kargt och bergigt, brutalt och otäckt, fyllt av djurisk erotik i guden Pans gestalt. Men det var den pastorala idyllen som kom att bli idealbilden för det vackra och funktionella kulturlandskapet. Till det bidrog inte minst Vergilius genom sina herdedikter, eklogerna, men också genom boken Georgica, en form av lärobok för jordbruket som kom att användas som praktisk handbok långt in på 1700-talet.

Naturkänslans århundrade och brytningstid

1700-talet kallas i konstnärliga sammanhang ibland naturkänslans århundrade. Den natur som åsyftas är inte vildmarken utan det odlade landskapet. Att göra en resa till södra Europa blev vanligt för unga herremän och konstnärer för att där få uppleva den naturliga skönheten i kulturlandskapen kring Rom och i Toscana. Det blev ett formligt mode att dekorera svenska slott och herresäten med heroiserande italienska fantasilandskap. Det svenska landskapet ansågs däremot länge oskönt och återgavs ofta i form av karikatyrer. För oss som tagit till oss Astrid Lindgrens småländska landskap som en form av svenskt pastoral kan det vara intressant att jämföra med hur Carl August Ehrenswärd under slutet av 1700-talet såg Sverige som ”ett hundland”. Det var en befrielse för honom att lämna de ”småländska getabackarna” bakom sig.[4] Den föraktande tonen i synen på det svenska landskapet levde kvar länge. Så sent som vid mitten av 1800-talet propagerade vår svenske pomolog Olof Eneroth för anläggande av trädgårdar och landskapsträdgårdar eller engelska parker, för att försköna det fula svenska odlingslandskapet.

Men det fanns redan under 1700-talet också en annan betydligt ljusare syn på Sverige. Det fruktbara svenska odlingslandskapet började lyftas fram. Linné åkte land och rike runt för att propagera för odling i frihetstidens och fysiokratins anda. Vid Gustav III:s hov uppfördes herdespel. Konstnärer och författare bidrog med att sprida stereotyperna om landsbygden som en oskuldsfull hemvist för ett folk som var mer förnöjsamt och lyckligt än stadens societet. I en gravyr av Per Floding från 1758 ses i förgrunden ett aristokratiskt par njuta av ett svenskt Arkadien, mot en bakgrund av ett bördigt jordbrukslandskap, en manifestation av godsägarens rikedom. Det nyttiga är det sköna landskapet.

Medan vissa delar av adeln levde gott på sina gods hade merparten av de svenska bönderna en helt annan och bister verklighet att hålla sig till. Svedjebruket hade lett till avskogning och utarmning av jordarna. I södra Sverige bredde hedar och myrmarker ut sig milsvitt. Ägosplittringen före skiftena försvårade allt rationellt brukande av jorden. Sverige var nog i verkligheten mer ett ”hundland” än en lantlig idyll.

Stad ställs mot land

Upplysningstiden framställs som en brytningstid. Nu formas motsatsparet stad – land med de stereotyper som vi möter än idag, där staden står för vardagens liv med buller och stress och landsbygden för söndagens landskap, för rekreation, vila och stillhet. Detta motsatspar förkroppsligar också begreppen förändring respektive bevarande samt verklighet och myt, som åter och åter manifesteras i den estetik som präglat svensk landskapsdikt och landskapskonst sedan dess. Det pastorala landskapets syfte är att fungera som en romantisk stämningsbotten, som till en början var förbehållen aristokratin. Under 1800-talet och inte minst under nationalromantiken ändrar inställningen till det svenska landskapet helt karaktär, från det fula till ett identitetsskapande, som nu också innefattar skog och berg. Naturskyddsrörelsen som växer fram omkring sekelskiftet 1900 bidrar till att manifestera värdet av dessa söndagslandskap för ett bredare, bildat borgerskap.

Ny brytningstid

Perioden efter 1930 och inte minst efter andra världskriget är den stora urbaniseringstiden i

Per Gustaf Floding: Granhammars säteri 1758. © Foto Nationalmuseum, Stockholm.

MED DES EGOR ,
ren Jacob Albrecht von Lantingshausen
Riddare och Commendeur af Kongl: Svärds Orden ;
af des allerödmiukaste Tienare Floding.

vårt land. Behovet av arbetskraft i jordbruket minskar snabbt i takt med att traktorer och maskiner ersätter det tunga hantverket. Denna brytningstid får litteraturen om vår traditionella landsbygd att blomma. *”Ängen med blommor och gräs, hagmarken med björkar och betande kor – det är den landskapsbild som för otaliga svenskar varit hemmets och barndomens trygga syn.”* Så inleder Carl Fries sitt verk ”Svensk bygd”.[5]

Han ställer på klassiskt manér denna bondebygd mot obygden, med sina berg och skogar. *”Mot den bakgrunden lever och lyser det egna i vår odling, det som ger livet färg och fara, spänning och äventyr.”* I bakgrunden hör man tidigare skildrare av bondelandskapet från förr. När Fries under 1950-talet utvecklar sina tankar och kunskaper mot allmänheten har han fortfarande en stor läsarkrets som förstår hans språk, i kraft av egna erfarenheter av att bruka eller åtminstone av att regelbundet besöka och vistas i bondelandskapet. Men det är objektet, landskapet, som står i centrum att betraktas och upplevas. Landskapet som visuell bild.

Författaren Sven-Edvin Salje är däremot deltagare när han beskriver ett stycke nordöstskånsk bondeverklighet omkring 1960. *”Under korta vinterdagar med snö och tung blidvädersdimma under ett nedsjunket himlatak åkes stallgödseln ut på fälten, lägges upp i väldiga kuber på de skiften som under året ska bära rotfrukter. Gödselvattnet sprides över andraårsvallen. Det sker vid den tid, då sista snön ligger som ett utnött, trasigt lakan över ängarna. Då har våren börjat. Bonden väntar på ett milt regn som ska lyfta köld och tjäle ur jorden. Under kalla och osedvanligt långa vintrar har det hänt även långt söderut i vårt land, att bonden måst så och sätta i ett tunt jordlager ovanpå en isig, kvardröjande tjälskorpa. Gräsvallarna får sin konstgödning. Så börjar man försiktigt luckra de bruna fälten som legat i vintervila: lärkan har redan kommit.”* [6]

Fyrtio år senare kan vi följa hur författaren och biologen Mårten Aronsson upplever en liknande verklighet i Småland. *”Ute på gödselstacken sitter ett par gulsparvar och låter sig väl smaka av dagens varmrätt. För oss människor har väl gödselstacken knappast någon större dragningskraft, men för våra många andra medlemmar av den biologiska mångfalden är gödselstacken ett paradis på jorden. Här serveras rykande varm föda gratis årets alla dagar. Under kalla vinterdagar fungerar den varma gödseln dessutom som en värmekälla. Inuti gödselstacken är värmen mellan trettiofem och fyrtio grader, en idealisk temperatur för snokens ägg att utvecklas och kläckas i. I den kväverika miljön runt gödselstacken trivs mållor och många ogräs- och så kallade ruderatväxter som i likhet med snokarna nu får allt svårare att klara sig i odlingslandskapet.”* [7]

Två tidsåldrar, två lika kärleksfulla bilder av bondens landskap, men också två olika perspektiv. Sven-Edvin Salje lever sig in i böndernas liv på gården, där gödseln gör en tjänst i produktionen. Han utgår från människan. Mårten Aronsson är den insiktsfulle betraktaren som känner behov av att undervisa en förmodat okunnig läsare om gödselns egenskaper att främja den viktiga biologiska mångfalden. För honom är det naturen som står i centrum. I ett annat avsnitt av den vackra boken om Bråbygden fångar Aronsson själv dessa olika förhållningssätt. *”Bonden har sin blick vänd mot jorden, mot det som gror, spirar och växer … Han ser det han behöver se, det han vill se. Landskapet är hans arbetsplats, hans vardagslandskap, förknippat med arbete och slit, förhoppningar, tillfredsställelse, besvikelser. Den svarta mullen är hans utkomst, hans pensionsförsäkring och hans gåva till kommande generationer. Bonden är människan i landskapet, producenten och indirekt också landskapsarkitekten, … Också för oss andra är bondens landskap ett förväntningarnas landskap. Men för*

Foto: Peter Gerdehag/Briljans.

oss är det ett landskap vi besöker när vi vill bort från arbete och jäkt. Vi söker avkoppling, skönhet och naturupplevelser."[8] Boken är illustrerad med mängder av stämningsskapande bilder ofta tagna i gryningen och i motljus. Intentionerna är nästan övertydliga, att känslomässigt övertyga läsaren om värdet av att återskapa och bevara det äldre pastorala landskapet.

En annan verklighet

Det är tvåhundrafemtio år mellan Per Flodings genrebild av det svenska kulturlandskapet och Mårten Aronssons/Peter Gerdehags fotografiska dito. I betraktarens ögon kunde landskapen byta plats. Ingenting tycks ha hänt, eftersom ingenting får hända, som hotar den mytiska stereotypen.

I verkligheten har desto mer hänt. 1700-talets bonde skulle känna sig som på en främmande planet om han förflyttades till Sverige år 2009. Då tänker jag inte i första hand på de stora maskinerna, men på hur radikalt vårt kulturlandskap har förändrats. I Sverige diskuterar vi mer sällan i termer av omgestaltning av landsbygden på samma sätt som i England. Men frågan är om vi i praktiken inte har designat om vårt landskap väl så dramatiskt. De stora godsen har sedan 1600-talet format inte bara omgivningen runt själva corps de logiet, utan också omgivande marker, med gårdar och torp. Men det är skiftesreformerna som utgör incitamentet för en mer storskalig landskapsgestaltning. Rutger Macklean formar Svaneholms gods ägor enligt storskiftets principer i ett strikt arkitektoniskt mönster, där hierarkierna av olika gårdar markeras och sammanbinds med en mångfald av alléer. Under 1800-talet präglar den nye godsägaren Gustav Trolle Bonde Trolleholms ägor på likartat sätt. Men det är enskiftet och laga skiftet som ger redskapen för den verkligt genomgripande omdaningen av vårt kulturlandskap, en agrodesign, som i hög grad präglar vår nutida bild av "det traditionella bondelandskapet".

Under 1800-talet genomförs också ett annat storskaligt experiment i medveten omgestaltning av kulturlandskapet i form av de jättelika

Från utställningen på Wij Trädgårdar i Ockelbo. Foto: Peter Sylwan.

utdiknings- och dräneringsföretagen runt om i landet. Jord- och skogsbruket skulle främjas. För den som är uppvuxen i övre Norrland består alla myrmarker av strikt rektangulära fält, omgivna av buskklädda diken. Numera försöker man att vända på utvecklingen genom att återskapa en del av de våtmarker, översilningsängar och vindlande vattendrag som tidigare generationer med stor möda dränerat, respektive rätat ut. Under 1800-talet sågs åtgärderna som rationella för att förbättra den svenska ekonomin. Allt sedan 1990-talet anses miljöargumenten vara lika rationella. I bägge fallen handlar det om en mer eller mindre medveten agrodesign, även om det inte talas om design. De nyskapade våtmarkerna och ringlande åarna är faktiskt ibland gestaltade av landskapsarkitekter, snarlika i form och funktion de vattendrag som skapades för att försköna landskapet i de engelska parkerna eller landskapsträdgårdarna under 1700- och 1800-talet.

De moderna landskapsträdgårdarna har formen av golfbanor. I Skåne, där det snart finns ett 70-tal golfbanor, utgör de redan i dag en påtaglig del av det nya kulturlandskap som håller på att utvecklas. De svenska golfbanornas sammanlagda yta är cirka 30.000 hektar, vilket kan jämföras med all betesmark i Stockholms och Uppsala län eller all betesmark norr om Dalälven. I takt med att hästnäringen växer syns hästgårdarnas vita staket numera betydligt oftare i landskapet än de silvergrå, pittoreska gärdsgårdsstörarna.

Inte lika synlig för ögat, men väl lika dramatisk, är den förändring som skett av ägo- och brukningsförhållandena. Smågårdar köps upp av en ägare som hyr ut byggnaderna till sommartorpare. Utlänningar börjar söka sig till den svenska landsbygden både som brukare och för sin fritid. Med sig för de ett stycke holländsk, tysk eller dansk kultur, som så småningom kommer att ge också fysiska avtryck i de svenska bygderna.

Skönhet till döds?

Verklighetens kulturlandskap har allt mer kommit att stå i motsatsställning till myternas land-

skap. Men verkligheten tillåts inte att tränga in och förändra vår idealbild, lika lite som verkligheten för dagens indianer tillåts att påverka bilden av ursprungsbefolkningen. Argumenten för att bevara den biologiska mångfalden ger en mycket stark legitimitet till de ideologiska argumenten för bevarande eller återskapande av det pastorala odlingslandskapet. Den låsning i samhällsdebatten, som sammankopplingen av bevarandet av biologisk mångfald med det pittoreska landskapet fört med sig, har emellertid en annan sida. Anmärkningsvärt lite tid och inte minst intellektuella resurser ägnas framtidsfrågan om hur vi skall kunna utveckla ett praktiskt fungerande, uthålligt kretsloppssamhälle både i staden och på landet. Urbana visioner och experimentella exempel finns det många av, men var finns visionerna om framtidens kulturlandskap utanför städerna? Inte i utställningen med samma namn, som också KSLA bidragit till på Wij trädgårdar i Ockelbo, och som visar en framtid i backspegeln, med ekologiskt delvis diskutabla lösningar. Inte hos Ulla Wiezell som i inledningens citat tog fram sin fars lie för att på semester slå en gammal äng. Inte i ytterligare några TV-program, som i paradisiskt sköna bilder och toner speglar enskilda bondepersonligheter så snarlika de staffagefigurer som befolkar 1700-talets landskapsidyller, ”pittoreska trashankar som glada i hågen plöjer sin åkerlapp, som vaktar sina får invid ett bofälligt ruckel”.[9] Som relikter av en svensk ursprungsbefolkning får de representera stereotypen för det naturliga, ursprungliga, autentiska med ett andligt skimmer runt de fårade ansiktena.

Bilder som dessa förstärker myten om det pastorala landskapet som det ”riktiga” landskapet och hindrar effektivt att ”den glåmiga verkligheten” får träda fram i debatten. Häri ligger något djupt oroande inför framtiden. Den historiska kunskapen och erfarenheten är viktig att ha med sig, men framtidsproblemen löses lika lite här som inom andra områden genom att försöka att återskapa en historisk

Foto: Peter Sylwan.

verklighet. Den situation vi lever i år 2009 är helt annorlunda än för bara ett halvt sekel sedan. Varför använder vi oss inte av alla våra nutida kunskaper för att skapa nya lösningar? Biologisk mångfald finns idag på soptippar och i kantstenen vid gatan likaväl som på ängen. Varför inte i nya kulturlandskap, som bejakar nya verksamheter och nya kulturer och som vi tror kan klara förväntade klimatförändringar? Vem vågar forma en ny landskapsestetik, som kan väcka debatt, som kan engagera och som vågar utnyttja de nya kunskaperna om både människan och naturen?

1. Sydsvenskan 2009-08-24 C1–C2
2. Sydsvenskan 2009-08-24 B4–B5
3. Ur inledningen till Carl Fries, 1957, ”Svensk Bygd, odlarens verk i vår natur”, sid 11.
4. Gunnar Berefelt, sid 144–145.
5. ”Svensk bygd”, sid 11.
6. Sven-Edvin Salje, sid 64.
7. Peter Gerdehag och Mårten Aronsson, sid 58.
8. Ibid, sid 159–160.
9. Gunnar Berefelt, sid 149.

Referenser

Ahlklo, Åsa, 2003. *Kronan på odlarens verk, Trädgårdens betydelse i uppbyggnaden av mönstergodset Trolleholm under 1800-talet*. SLU, Institutionen för landskapsplanering Alnarp, Rapport 03:2.

Berefelt, Gunnar, 1963. *Svensk landskapskonst*. Sveriges allmänna konstförening publ LXXIV.

Bucht, Eivor, 2004. Omväxtens landskap. Reiter, Ole (red): *Synvändor – en antologi om landskapsplaneringens teori och praktik*. SLU, Institutionen för landskapsplanering Alnarp, sid 112–123.

Ekman, Ann-Kristin, 2002. Med skogen som ram. Ella Johansson (red): *Periferins landskap*.

Fries, Carl, 1957. *Svensk Bygd, odlarens verk i vår natur.* Stockholm.

Gerdehag, Peter och Aronsson, Mårten, 1999. *Bygden där vinden vände*. Prisma, Stockholm.

Germundssson, Tomas och Lewan, Nils, 2003. Enskiftet i Skåne 200 år, Reformen 1803 i geografiskt perspektiv. *Ale, Historisk tidskrift för Skåne, Halland och* ***Blekinge.***

Salje, Sven Edvin, 1960. Bondeåret. *STF:s årsskrift 1960*, sid 57–77.

Santillo Frizell, Barbro, 2006. *Pastorala Landskap.* Stockholm.

Vem har rätten till ett landskap? En reflektion kring turistbroschyrer, bärplockare och hemkänsla

Gunilla Kindstrand, kulturjournalist

”Landskap” är ett begrepp med många undertexter.

En gång i tiden betecknade det en skara människor, nära besläktat med ”manskap”.

I gammelnorskan hänvisar det såväl till en grupp som till gruppens relation till territoriet.

På 1200-talet används ordet om politiskt potenta skaror av människor, deras samhörighet och gemensamma politiska utgångspunkter.

Också idag vibrerar ”landskapet” av sällan genomlysta föreställningar om förflutenhet och hemvist, rättigheter och drömmar.

Jag bor i något som kallas Hälsingland.

Det är dels ett stycke Sverige under snabb fysisk omvandling, genom avfolkning, jordbruksrationalisering, vindkraft, och inte minst turistindustriell exploatering.

Det är dels ett varumärke, som allt mer aggressivt hämtar sin kraft och lockelse ur mentala föreställningar om samma område.

Just nu står det reella landskapet ”där ute” i akut konflikt med exploaterade ”mindscape” som är starkt kopplade till den urbana människans behov av tilltalande landskapsbilder.

Låt oss börja i det konkreta: Hälsingland består till stor del av ett småskaligt jordbrukslandskap, omgivet av en gång mycket stora skogar. Odlingslandskapets upphovsmän, de som genom generationer format dess konturer, är idag mestadels anonyma småbönder. Det är deras arbete som är grunden för de öppna vyer som förknippas med Hälsingland, det är de som varit landskapets självklara insiders.

När utgångspunkterna för EU:s jordbruksstöd förändrades ägde en maktförskjutning rum. Det som tidigare styrde landskapets signatur – begäret efter skörd – ersattes av en övergripande idé om estetik, som skulle ta form i nya stora, men svårmätta värden: kultur, turism, hälsa. Lantbruket miste successivt sitt tolkningsföreträde och idag har nya aktörer, knutna till rekreationsindustrin, blivit landskapets insiders och därmed tagit sig rätten att påverka uttrycken och tolkningarna. I så måtto är Hälsingland ett skolboksexempel på hur globaliseringen och den urbana människans värderingar påverkat den mer eller mindre stadsnära landsbygden.

För några år sedan, när lantbruks-Sverige var inne i ett pessimistiskt skov, gjorde jag en serie intervjuer kring jordbrukets omställningsprocesser.

Hälsinglands lantbrukare tillhörde då de mest svartsynta i landet. Tre av fyra var, enligt statistiken, övertygade om att villkoren för näringen skulle komma att försämras under de närmaste åren.

Anund Stegs på Bastlyckan i Järvsö hade arbetat med jordbruk i hela sitt yrkesliv. Han beskrev sin nya överenskommelse med gården så här:

– Förr följde jag åkrarnas skiftningar varenda dag. Där satt min yrkesstolthet; att jag kände min mark, från vår till höst. I dag är jag en i EU:s stora städpatrull. Jag gör det jag blir ålagd att göra. Blir det ingen bra skörd är det

skit samma, jag får ju mina stödpengar ändå. Man skulle kunna säga att vi bönder får socialvård och utför ett tvångsarbete.

Gunnar Olsson i Florhed oroade sig för turisternas och myndigheternas sätt att handskas med ”öppna landskap”:

– Folk ser något välskött framför sig, något som skiftar i färg med sådd, växande och skörd. Men öppna landskap i träda är grå av gammelförna, risiga och fula. Jag tror inte folk kan föreställa sig hur det kommer att se ut framöver.

Flera lantbrukare menade att en hel formvärld omkring oss är på väg att förändras efter ett nytt, diffust normsystem – utan att särskilt många utanför bondekåren är beredda att medvetandegöra förloppet.

– Ni vill helt enkelt slippa hantera frågan, sade Anund Stegs.

Den som idag flyger över Hälsingland är beredd att ge honom rätt; nya blickar bestämmer. På stora områden syns ett sorts dis, en skimrande igenväxningsslöja, över gammal, alltför svåråtkomlig jordbruksmark. Slutavverkningsytorna göms bakom vägarnas skogsskärmar. Det är nya parametrar, kopplade till skönhet, estetik – ja, design – som råder. Uppifrån är det lätt att urskilja också bortseendet.

De officiella turistiska tolkningarna av samma landskap visar en helt annan landsbygd än böndernas och flygarens bilder. Välskötta åkrar i en glänta i skogen, små ladugårdar, leende kärnfamiljer utanför gamla, men nymålade gårdar. Det är lätt att tro att det handlar om ett sent 1800-tal, men bilderna är helt nytagna.

I andra bilder strilar ett mjukt solsken in genom hemvävda myggtjällsgardiner. Katten sover på sängen, som man anar är bäddad med linnelakan och långkudde. Det här är en värld utan oro för morgondagen, för här har såväl nutid som framtid smält ner i den allra vackraste förflutenhet. Mobilmaster, avfolkning, och andra nutida tjälskott göre sig icke besvär, inte heller begrepp som integration, genus, social utslagning.

Turistbroschyrernas bilder hämtar oftast sitt anslag från förra sekelskiftets konstvärld. Då, i slutet av 1800-talet, spelade landskapsmåleriet en stor roll för den förändrade föreställningen om stad och land. Konstnärerna, framför allt de från staden, hade gärna en ateljé i det genuina. De målade de tavlor som det akutindustrialiserade Sverige just då så väl behövde, laddade med ett nostalgiskt, känslostarkt, ruralt förflutet. Landskapsmåleriet fick också stor betydelse för medvetenheten om nationella identiteter. I måleriet skapades en självbild och en identifikation som mötte tidens behov. I just Hälsingland målades ett storslaget, kraftfullt landskap fram, där det vilda mötte det vida, där strävsamma människor varsamt tuktade naturen. Det ligger en stark symbolisk kraft i dessa målningar än idag.

Det oskyldiga ögat är förstås en myt. Alla intryck är avhängiga förväntningar och jämförelse. Allt seende sorterar, klassificerar, väljer ut och väljer bort.

Etnologen Orvar Löfgren är en av dem som insiktsfullt utvecklat tankarna om hur vi faktiskt aldrig rör oss i samma landskap även om vi passerar över exakt samma yta och kanske till och med stannar till för att hälsa på varandra. Ytans laddning skiftar från person till person, beroende på *”... upptrampade stigar av minnen, myter, namn, stämningar och dofter som skapar dubbelexponeringar. Människor strövar i både dåtid och samtid – mitt sommarland är inte ditt!”*[1]

Men i Hälsingland har de mentala bilderna, drömmarna, tankeflykten letat sig så långt in i myndighetsutövning och politiskt system att de numera oförblommerat gör tjänst som skymmande kuliss mot den hårdare, mera svårmanövrerade och uppfordrande verkligheten.

Broschyrerna med katten, gardinen, gläntan lever i symbios med den våg av nyregionalism som i slutet av 1990-talet slog in över landet. I efterhand kan man se att bygderna på kortsemesteravstånd från storstäderna så gott som alla valde att plocka fram sin särart ur det förflutna. Tendensen stärktes av EU:s nya fokus på regionalt profilerade kulturprojekt. I Hälsingland hittades nyckeln till framtiden i det tidiga 1800-talet i allmänhet och i de stora, välbärgade hälsingegårdarna i synnerhet. Den ledde också till en sorts överreflektion kring frågan om vilka vi, hälsingarna, är och ett frenetiskt arbete med att lösgöra och förstärka landskapshistoriska särdrag och föremål vidtog: brokvistar, hambo, folkdräkter, kulning, fäbodjäntor, timring, messmör, korv, sömnad …

I denna nyregionalism finns förstås en underström av aktivt, ibland sympatiskt, motstånd mot en utveckling som hotar att göra slätvälling av en hel värld, men också den kärvaste säregenhet tuggas sönder när turistindustrin tar över rodret. Komplikation och komplexitet måste väljas bort, omöjliga att innefatta i ett koncentrerat och säljande budskap.

För en Norrlandsregion med vikande befolkningsunderlag kan den nostalgiburna kulturturismen framstå som en luddig gosefilt i snålblåst. I detta varma finns föreställningen om hur äkta livet en gång tedde sig. Givetvis ruvas här också nutida drömmar om hur vackert, livsnära och, ja, konfliktlöst, livet skulle kunna vara också idag. Här finns inga motsättningar kring ekonomi, inga förhandlingar kring genuskontrakt, ingen komplex etnicitetsdiskussion.

Det är ett farligt kelande. Inte minst för att idén om det ”äkta” förutsätter att det finns en motsats, en gräns, det vill säga något ”oäkta”. I samband med den statliga mångkulturutredningen fick jag tillfälle att erfara hur effektivt kulturarvssatsningar homogeniserar och vittvättar historien och kulturarvet. Jag synade 250 Leaderprojekt som tillsammans omsatt cirka 110 miljoner kronor i en del av Hälsingland. Mångfaldstanken ingick i bidragets tvärsgående mål, men inget av projekten hade på allvar intresserat sig för integrations- eller mångkulturaspekten, vare sig förr eller nu. Detta trots att mer än var tionde hälsing idag har en annan bakgrund än den så kallat

Bondgård i Alfta, som väl motsvarar den idealbild av ett kulturlandskap som så gärna visas i turistbroschyrerna.
Foto: © Lucky Look/Alf Jönsson.

Vällingberget 21. Foto: Margareta Klingberg.

helsvenska och trots att Hälsingland, med sin arbetskraftinvandring, aldrig kunnat kallas ett homogent landskap.[2]

De prestigefyllda ambitionerna att göra världsarv av hälsingegårdarna blottade strax därpå på ett närmast övertydligt vis hur drömmen om en stark, gemensam identitet kommit till vägs ände.

Projektet (som framför allt drevs på av Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen/regionen) utgick givetvis från frågan om hur det sant hälsingska byggnadsskicket ska beskrivas och sammanfattas. För varje konferens och varje seminarium tycktes svaret, likt en badtvål, slinka ur nävén. Det visade sig ytterst svårt att enas om en skarp lista på vad som i grunden kännetecknar en ”certifierad” hälsingegård. När sedan de ansvariga krävde starkare lokal uppslutning imploderade hela konstruktionen. Gårdsägarna visade sig inte alltid ha samma intresse som turistentreprenörerna, som inte tyckte som tjänstemännen, som ibland blev direkt motarbetade av lokalbefolkningen utan inkvalade gårdar och så vidare. Identiteter är aldrig så enkla att de går att hänföra till ett avgränsat stycke mark – förutom i tvivelaktiga politiska mytologier.

Det är en framtida utmaning att ge ett utökat artikulationsdjup åt begreppet ”landskap” som motsvarar dess både vidunderliga och förändderliga värden. Landskapet är såväl tavelramen som själva tavlan, både en verklig plats och en mentalitet, både en förpackning och förpackningens innehåll, både scenografin, handlingen och själva mediet.

Ibland uppstår emellertid underbara rämnor.

Det kan till exempel ske när en reflekterande konstnär lyckas spräcka våra invandra blickar. Då kan i bästa fall nya insikter och artikulatio-

ner uppstå. Konstnären Margareta Klingberg har i fotografi, installationer, film och text skildrat mötet mellan mellersta Norrland och det osynliga folk som varje sommar kommer från Ukraina, Lettland, Vitryssland, Polen, Thailand …

Alla vet att de finns.

Alla vet vad de kostar.

Nästan ingen bryr sig om hur de lever.

Kapitalet flyter runt i en gränslös värld och lämnar ibland överflöd men oftast brist efter sig. I bästa fall kan säsongsarbetaren tjäna ihop till bättre skola för sina barn, en operation för den sjuka mamman, en TV, en amortering. Inte sällan har de mindre i plånboken när de åker än när de kom.

De är en del av en komplicerad global ekonomi, som förbinder hälsingegårdarna i Järvsö, Forsa, Gnarp med både Berlinmurens fall och med översvämningar i Sydostasien.

De här människorna hänvisas varje sommar till en ekonomisk, psykologisk och samhällelig gråzon. Många av dem ingår i kulturturismens kretslopp, genom att utföra tjänster som rödfärgning eller takläggning till ett pris av 60 kronor i timmen. Turism är som bekant beroende av välskötta fasader.

Margaretha Klingberg får oss att se platsens politik genom att skildra bärplockarna som varje år återvänder till myrar och slänter. Sextiofem kilo bär om dagen heter piskan.

En av hennes utställningar hade titeln ”Hemifrån” och var en blandning av fotografier, objekt och film. På vackra bilder står de i den välkända svenska skogen. En polsk familj intill en norrländsk vägskylt. Thailändare på ett utsiktsberg. De återkommer år efter år. De har namn på berg och sjöar och boplatser. Namn som inte alls liknar de vi är vana vid att höra.

”Bärmarkerna är för många ett av flera försörjningsställen i en komplex ekonomi och sammansatt geografi”, skrev konstnären i anslutning till sin utställning.

”Stället i skogen blir därmed del i den större plats som uppstår när människor inrättar sig och lever länkade till flera näringsfång och hem(länder). Det ingår i ett kretslopp där nya landskap är på väg att ta form i en framväxande geografi vi bara kan ana.” [3]

Margareta Klingberg förnyar och omvärderar varsamt våra sätt att betrakta natur, hemhörighet, och inte minst territorier. Landskapet kan plötsligt begripas på ett annat vis. Plötsligt syns det som ett medium för utbyte. Mellan människan och naturen. Mellan landskapet och världen. Mellan jaget och den andre.

Epilog:

Vad är det jag ser när jag ser?

Genom vilka filter betraktar jag?

Vem har rätt till ett landskap?

För några år sedan inträffar ett tragiskt drama i en skog i södra Norrland.

En älgjägare sitter på pass med bössan skjutklar. Han ser ut över sitt territorium.

Det rör sig i buskarna. Skottet går av.

En 41-årig litauisk bärplockare ligger död i snåren.

Vid rättegången efteråt är jägaren givetvis förkrossad.

– Det var något gråaktigt som kom. Jag kunde inte tänka mig att det var något annat än en älg.

1. Löfgren, Orvar, 1997. Att ta plats: Rummets och rörelsens pedagogik. Alsmark, Gunnar (red): *Skjorta eller själ? Kulturella identiteter i tid och rum.*

2. Kindstrand, Gunilla. Integration på undantag i kulturarvspolitiken. SOU 2007:50.

3. Klingberg, Margareta, 2002. Välkommen till Klippen. Lundström, J-E och Sjöström, Johan: *Politics of place. Platsens politik.*

Flyktiga landskap från fjärran och när

Mustafa Can, författare och journalist

För många år sedan, när jag ännu var en liten pojke i min kurdiska födelseby, dagdrömde jag ständigt om Sverige. Där bodde min far, som hade utvandrat för att jobba i fabriker, som alltsedan Andra Världskriget hade skrikit efter arbetskraft för att kunna öka produktionstakten och exportera varor till ett ödelagt Europa. Jag låg i mors mage när han lämnade byn. Fram till jag var sex år hade jag aldrig träffat far – i vårt hem fanns inte ens bilder på honom.

Hur såg han ut? Hur rörde han sig? Var han mild eller sträng? Hur skulle det kännas att vila i hans famn? Hur doftade han? Frågorna hade belägrat mig och gjort mig rastlös. Men det var inte främst far, utan något annat som fick mig att fantisera hett om Sverige.

Byn var det enda landskap jag kände till. I den illitterata miljön fanns inga teve- eller radioapparater, inga tidningar, veckomagasin eller böcker som förmådde tänja på världens gränser.

Jag hade bara ord för just de föremål och företeelser man behövde eller måste tala om. Långt senare förstod jag att det jag egentligen sökte var ett annat språk, för att kunna brottas med andra berättelser.

Därför närde jag en nästintill patologisk längtan efter att känna världen bortom min egen horisont. Nyfiken som jag var på livet utanför vårt lilla samhälle klättrade jag ofta upp på den branta kullen bakom vårt hus för att försöka sträcka min blick så långt bort som möjligt. Härifrån såg jag hur byvägen ringlade fram genom ett lapptäcke av melonfält, tistelängar och sädesåkrar, som var omgivna av kopparfärgade berg. Trots att vägen alltid slutade vid samma horisont i väster återvände jag ofta till min utkikspost högst upp på kullen i hopp om att kan-

Ett landskap i Kurdistan. Foto: Ann Eriksson/Nordic Photos.

ske, kanske få se något nytt. När ögonen inte nådde längre, fortsatte tankarna ensamma förbi horisonten. De for över vägar och vidder som de aldrig hade farit på, förbi höga berg och ändlösa slätter, floder och stora hav som de aldrig hade sett. Där, på den där kullen, skapade jag mina ”imaginära landskap”.

Men jag kunde aldrig minnas eller återskapa de främmande bygderna och regionerna med dess natur och människor. Jag lämnades alltid kvar som en främling i en undflyende värld, som vägrade mig tillträde till alla de gåtfulla syner och känslor som världen måste bestå av. Jag verkade inte i världen, jag framlevde vid sidan av tiden.

Senhösten 1976 trädde jag in i den stora världen. Det var så jag uppfattade Skövde och dess förort Södra Ryd, när jag storögt inventerade landskapet jag nu skulle bo i. Förvisso visade sig far vara just så humoristisk och omtänksam, om än sträng, som mor hade berättat, men de blå höghusen från 70-talets början med sin omgivning var de främsta föremålen för min uppmärksamhet.

De asfalterade och raka gatorna, sandlådorna med sina gunghästar i solitt trä, tennis- och fotbollsplaner. Cykelställ och A-lagarna på parkbänkarna. Kolonilotter vid små sjöar och den gigantiska Volvofabriken som sträckte sig längs järnvägsspåret, där tåg från hela landet passerade.

Vartenda föremål, varenda människa var en ny upptäckt ur vilken jag trodde mig kunna väva ett nytt liv.

Skövdes nybyggda miljonprogram företrädde ett angenämt liv med rinnande vatten och badkar, tvättstuga, kylskåp och vårdcentral.

Men kärleken varade bara i fem, sex år. Jag kände mig snart instängd i dessa likriktade betongkvadrater. Miljonprogrammet med dess nyttobetonade miljö var ett jättemagasin som förvarade människor. Till slut framstod även de identiska blomsterrabatterna som likformighetens omutbara väktare, där de hade planterats med matematisk precision mellan husen. Teven skänkte förvisso ibland glimtar av rikare livsmönster, men förtog aldrig min känsla av att vara avskärmad från omvärlden.

Miljonprogramsområdet Södra Ryd, Skövde. Mustafa Cans närlandskap under uppväxttiden i Sverige. Foto: Måns Hallberg.

En av bostadsgårdarna i Södra Ryd. Inte mycket har förändrats sedan författaren växte upp där. Foto: Måns Hallberg.

Jag var tillbaka till år Noll. Jag levde i ett bestående krigstillstånd där själen krympte i kontakten med omgivningen. Ett tomrum vidgades långsamt mellan mig och den yttre verkligheten som bestämde villkoren för mitt liv. Jag fylldes av en förtvivlan över själva möjligheten att någonsin kunna förändra sakernas tillstånd. Och en djupare förtvivlan över vad denna förvirrade situation till sist skulle göra med mig. Inget mänskligt trädde fram ur det endimensionella synfält där vi betraktade varandra år efter år – jag och miljonprogrammet.

Andra bestämde om vägar, broar och hus, om kullar som skulle planas ut för motorvägar. Länskonstnärernas oljemålningar och akvareller var avlägsna fantasier om en annan verklighet. Länsveterinärens kossor och suggor var inte mina djur, generalstabskartan var inte min atlas, lantmätarens, landshövdingens, länspolismästarens och länsfogdens län var en nationellt sammansvetsad och kulturellt enhetlig provins som med sina kollektiva ritualer och symboler tillhörde Svensson, Jansson och Åkerberg.

Var utspelade sig livet i detta folkhemslandskap med sina myskvällar i en höghusfyra? Med var sak på sin plats. Med Hyland, Rekordmagasinet, Tipsextra – och ett avsakraliserat privatliv efter fabrikstimmarna. Med några ankor simmande i en grön damm nära Domus. Med ett centrum där den inbillningslösa arkitekturen excellerade i ett kvadratiskt torg med träbänkar, den obligatoriska grå statyn i fontänens mitt och bankernas och myndigheternas avvisande fasader. Och helgerna med rituellt mellanölsstinna kåtskrän i avklippta jeansjackor som for fram mellan loftgångarna innan de hamnade i buskar, vars namn jag ännu inte lärt mig.

Inte förstod jag då att grävskopornas stadsplanemodernister hade mosat en värld av sekelgamla sammanhang. Vem om inte Gunnar Ekelöf har klangfullast röjt det välmenande folkhemmets majestätiska monotoni:

Till de folkhemske

Av hänsyn till de estetiska kraven
(som också är ändamålsenlighetens)
har arkitekterna gjort molnen fyrkantiga.
Över de öde skogarna sträcker sig alltså förstaden.
Högt över åsarna radar sig molnkuberna
speglande djupt i den intet ont anande skogssjön
mäktiga filer av tomhetsfönster
understrukna av solnedgångens vackert röda neon.
Där leker i pietetsfullt skonade cumulushögar hygieniska

barn
(aldrig berörda av människohänder)
medan i rotationsparasoller omkring dem
strängt avlönade kommunalbarnjungfrur svävar.
Varje dag blir det kväll och könlösa vitamin-arbetare
kommer i årsklasser avtalsvis svärmande hem
till sitt privatliv, Svea, hormonernas drottning
noga vaktad av förtroendeingivande utkastare.

Och det blir natt och tyst. Bara sophelikoptern
surrar i sakta mak från port till port
förd av en framtida utstött, en anarkist och poet
livsdömd att bortkasta allt fantasisnusk.
Den liknar på avstånd en jättelik svärmar-fjäril
brummande framför morgonens klase av skär kaprifol
högt, o högt över härliga friskportarskogar
där aldrig mer någon luffare någonsin luffar.

(Gunnar Ekelöf, ur Non Serviam, 1945)

Traktens landskap upplevdes annorlunda av mina svenska kompisar; de som bodde i fristående villor med vinbärsbuskar i precisa trädgårdar. De hade både tid och råd att resa, de gjorde dagsutflykter eller for på semestrar i sina välutrustade husvagnar. De – 1,4 barn plus mamma och pappa – förnam fälten, ängarna och skogarna. De lekte i skymningsljuset vid Vänerns och Vätterns stränder och återvände hem med berättelser om fjäll och 180-gradiga västgötska himlar.

Deras föräldrars och anfäders liv och aktiviteter hade satt spår i landskapet. De var en förening av plats, tid och regionala händelser, där hade möten ägt rum, tankar prövats, slag utkämpats, ideologier stötts, kärlekar mötts, myter formats, gemenskaper som var mig främmande uppkommit.

De var del av en kulturhistorisk bildning – ursprung och rotfäste – med bygdegårdar, härader och socknar, urskrockets sagoväsen och töckenfigurer befolkade ännu dess undervegetation, medan mitt landskap var blå höghus och marken strax utanför.

Det var som vi färdades längs var sitt spår och jag framstod som inget annat än ett bleknande fotografi, som envist klängde sig fast vid samma ögonblick som fotografen hade tryckt av sin kamera.

Jag var ansatt av min sårbarhet, likt en snigel som brutalt berövats sitt skal. I tonåren började jag ana vad det innebär att leva i exil. Det mentala landskapet kapar åt sig större utrymme i människans medvetande. Återupprättandet av det förflutna blir en del av hennes livsprojekt. Landskapet är plötsligt inte ett område som sträcker ut sig inför hennes ögon, men en sinnevärld, en väv av förnimmelser. Det är inte främst en fysisk plats där människan framlever sitt liv; snarare ett tillstånd där gränslinjerna mellan verklighet och fantasi upphävs. Kanske är det en mer övergripande insikt som drabbar

oss, en insikt om att ingenting i livet går att hålla fast, att allt vi är med om försvinner och förvandlas till historia så oerhört snabbt – även ett landskap.

Men så långt ville, kunde jag inte sträcka tankarna i fjorton-, femtonårsåldern. Istället ställde jag landskap mot landskap som gällde det en skönhetstävling. I Skövde stod människan inte mitt i skapelsen, här signalerade en ny livsform sin ankomst: staden. Här fanns en tydlig gräns mellan människan och naturen. Skövde med omnejd var en doft- och ljudfri bygd. Man var tvungen att bege sig till stora bondgårdar utanför staden för att känna doften av djurspillning eller höra en ko råma. Här fanns inte grönsakslandet utanför husknuten. De doft- och smakfria tomaterna och gurkorna låg i prydliga rader i anonyma kartonger från något växthus i Holland. Här fanns inga gatuförsäljare som överröstade varandra om sina varors förträfflighet, här fanns inga slaktare som slängde inälvor till herrelösa katter, här fanns inga bagerier där människan köpte sitt dagliga bröd. Här inhandlades Barkis med mer luft än smak, förpackad i genomskinligt plast med bäst före-datum. Här låg gatorna öde efter att Vivobutiken och fritidsgården hade stängt. Här hängde ingen tvätt på linor spända mellan husen … Här var ett tryggt samhälle som gav löfte om liv men som var livlöst.

Jag frammanade och förskönade varje rökslinga som steg upp mot himlen från byns eldstäder. Hur intetsägande framstod inte alla dessa jävla granar och ekar, krusbärsbuskar och äppelträd, gråsparvar och grisar i förhållande till silverpopplar, persiko- och nektarinträd och vildbin som flyger upp och ner i glittrande moln över slätten?

Först när jag inte var en naturlig del av naturen började jag, som en exilsymbolisk opposition, längta efter vildblommorna, örterna och marken där barn jag lekt. Doften av vildtimjan, hagtorn och soldränkta kardborrar som blandas med fläktar av mynta, och den sötaktiga lukten av mullbär, som hänger i klasar från träden som är utspridda över hela byn. Och solen som dränker byn i en oavbruten flod av ljus. Som bränner så att svetten blöter ögonbrynen och svider som salt i ögonen. Och bandet av tjockstammade pilar som doppar sina lövverk till tvagning i bäcken, som med sina ormar, krabbor och grodor var min simbassäng.

Jag snitslade upp en väg åt minnet och rekonstruerade lidna dagar, jag levde i hemsökelsen och vandrade längs bekanta stigar för att inte upplösas i ett samhälle som inte mindes mig, eller snarare i ett landskap där ingenting påminde mig om mig.

Så blev en hembygdsromantiker till som stod med ansiktet mot det förflutna och ryggen mot framtiden.

Men nostalgin bär på minnet av ett annat tillstånd, som nödvändigtvis inte behöver vara ”sant”. Den melankoliska otröstligheten inkräktar på den objektiva verkligheten. Jag tvingades då och då erkänna att Skövde och Västergötland med sina sjukhus, skolor och sitt sociala skyddsnät trots allt var en mycket enklare plats att leva på än i mina barndomstrakter med militärförtryck, fattigdom och hopplöshet.

Jag var fast i Sverige, i Västergötland. Familjen skulle aldrig flytta tillbaka till byn, drömmen om att återvända till barndomens landskap var en illusion. Vi var främlingar i detta land men landet var inte främling i oss, därom hade vi levt för länge här.

Snart insåg jag att landskapet var ett mikrokosmos av nationen. Men hur skulle jag bli en del av Sverige – uppfinna eller finna det – om jag inte ens kunde göra Västergötland till mitt? Utforska de gåtfulla sambanden mellan landskap och människa, mellan jord och liv, mellan ord och jord?

Jag sökte mig bakåt i tiden där något en gång hade varit, för att ta ut en kompassriktning också åt framtiden. Inte bara Västergötland utan vartenda landskap i Sverige skulle bli mitt – om jag bara tog del av dess ursprung. Där, i Södra Ryds bibliotek med lågt i tak, grumlig belysning, tillbakavisande fasad, granne till min skola, frisören, posten, banken och pizzerian, började jag resa, utan pengar och en orolig vuxenvärld. Biblioteket var ingen retsam påminnelse om allt jag inte visste – utan en lockelse om allt jag skulle få veta om mitt adoptivland. Det var gåsaryggen varifrån min Sverigebild skulle komma att formas av tanten från Mårbacka, vid sidan av andra tanter och män som Verner von Heidenstam, Hjalmar Bergman och Hjalmar Söderberg, Elin Wägner, Jan Fridegård, Eyvind Johnson, Victoria Benedictsson, Vilhelm Moberg, Moa Martinsson, Ivar Lo Johansson, Kerstin Ekman ...

Ur vilket bibliotek som helst kan vi välja ut de böcker vi vill kalla våra och uppfinna nya identiteter. Den som begriper detta, insåg jag, slipper mänsklighetens begränsningar. Inte fan ville jag vara ofullkomlig i detta fullkomliga samhälle, jag ville vara en spegelbild av det. Därför ville jag ta del av landets minne. Jag insåg att historia och litteratur inte är ett dött, utan ett levande monument – levande landskap – eftersom det är ett förvaringshus för just minnet.

Det var med Nils Holgersson som miljonprogrammets trånga gränser började vidgas. Med Västra Vemmenhög i Skåne och Tåkern i Östergötland, drängar och pigor, storbönder, präster och andra pretentiösa auktoriteter, vildmark och djur och människor i sällsam förvandling, myt och magi.

Med Selma Lagerlöfs Nils Holgersson, andra författares romankaraktärer, berättelser och naturskildringar kunde jag greppa landet och göra det till mitt. De över en miljon utvandrarna, de barnrika statarlängorna, lungsoten och rallarlivet, fähus, loge, lador och vagnsskjul, bygdespel, vinterns kälkbacke och iskana, färden till julottan vid ljuset av sprakande tjärbloss i midvinterns natt, sjöarnas skyblå vatten med solskenets gullblänk över böljorna, den tunga doften av besk grankåda, sött björklöv och fullmogna bär, prästkragen, ljungen, rallarrosen, hundlokan, förgätmigej och de rödblossande lingontuvorna i september. Landskapen förvandlades till talande pusselbitar i en större, elastisk berättelse där även jag nu ingick.

Jag insåg att i en epok där nuet triumferar på alla fronter, blir det allt viktigare att påminna sig om att nuets del av människolivet är så försumbar att den knappast finns.

Varje nationalist, oavsett etnicitet, åberopar just landets, landskapets historia, myter, sägner, traditioner, sånger och svunna miljöer för att utesluta ”den andre”. Vad en sverigedemokrat däremot aldrig kan förneka mig är min möjlighet eller vilja att korsa gränser och bli en av ”Vi” genom att ta del av Sveriges förflutna landskap. Där, och blott där, fann jag den sinnesutvidgande upplevelsen – det där landskapet där motsättningarna mellan fantasi och verklighet, tid och rum, hågkomst och glömska upphävdes.

Betraktelser av ett undflyende landskap

Mattias Qviström, landskapsarkitekt och docent

"Livsfarligt" står det med stora bokstäver på en rostig, bucklig skylt. "Militärt övningsområde, beträdes på egen risk". Texten har börjat bleka, men virrvarret av taggtråd talar fortfarande klarspråk. Här slutar det civila, det ordnade samhället. Jag har ignorerat varningarna tidigare, och ändå dröjer sig en viss spänning kvar. När jag kränglar mig under taggtråden slås jag av att de kaniner som ständigt perforerar marken kan gräva fram blindgångare, rester av de en gång i tiden livsfarliga aktiviteterna. Jag smiter in där någon redan har lyft upp taggtråden, följer en knappt synbar stig fram till en asfaltsväg som slingrar sig mellan buskagen av hagtorn. Smultronplantor har börjat överta asfalten, en bild av vildmark. De yviga labyrinterna av hagtorn, de övergivna markernas kanske vanligaste biotop, låter mig först inte se mycket av omgivningen. Men det är ett backigt landskap och väl uppe på ett krön öppnas vyerna. Jag möts av en imponerande utblick över idylliska betesmarker med hagtornsbuskar formade av bete åt ett håll, den öppna slätten åt ett annat och Malmös brokiga siluett åt ett tredje. Några hästar betar i en hage intill, en motorklubb en bit bort gör sig påmind. Jag befinner mig på Robotfältet, strax utanför Malmö, på jakt efter nya berättelser om det stadsnära landskapet.

Stadsnära landskap har behandlats styvmoderligt inom den fysiska planeringen under en lång tid. Uppdelningen mellan stad och land har stått som förebild för enskilda analyser, liksom för planeringslagstiftningen i stort, vilket inte har lämnat någon plats för mellanting och övergångsformer (Qviström 2007, 2008). Det leder till att de stadsnära landskapen skildras som tillfälliga anomalier, på väg att omformas till stad. Men studier av de stadsnära landskapen i Skåne pekar på att det är missvisande att skildra stadsranden som en fas eller en kortlivad zon, dels för att omvandlingen kan ta ansenlig tid, dels för att vissa områden inte alls bebyggs eller inkorporeras med staden. Det är mer rättvisande att skildra dessa landskap som ett rikt, konfliktfyllt och dynamiskt landskap, ett landskap som förtjänar en mer nyanserad betraktelse inom samhälls-

Taggtråd och skyltar avvisar besökare från Robotfältet i Malmö. Foto: Mattias Qviström.

planeringen. Och, delvis på grund av denna mångfald, är det ett undflyende landskap, när det kommer till att fånga dess egenskaper på ett rättvist sätt inom planeringen. Därtill är det ett landskap som bjuder på ett koncentrat av det moderna samhällets egenskaper. Den som vill studera hur samhällets ständiga framstegstro, dess konfliktfyllda syn på natur och kultur och sektorssamhällets ”stuprörsplanering” sammantaget tar sig uttryck i landskapet, bör ge sig ut till stadsranden.

Under de senaste fem åren har jag bedrivit forskning om dessa ”väntans landskap” och hur de påverkas av planerna på stadens expansion. Min målsättning har varit att visa på den vardagliga användningen av de områden som tillkommit i väntan på bebyggelse, men också att med hjälp av närgående studier skildra deras utveckling för att bidra med mer nyanserade berättelser om hur staden expanderar och om den fysiska planeringens förmåga att ta tillvara de värden som uppstår i väntan på stadens expansion (se till exempel Qviström 2007, 2008, 2009, Qviström *et al*. 2009). Med hjälp av sådana fallstudier av samspelet mellan planeringens ambitioner och landskapets dynamik blir det förhoppningsvis möjligt att komma bortom de schablonartade modellerna (dessa ständiga cirklar, pilar och boxar) som på en abstrakt nivå skildrar stadens expansion, och som så sällan nämner stadsranden eller natur- eller grönområdens roll i utvecklingen.

Robotfältet har varit ett av mina studieobjekt, och därtill en av de mer tacksamma platserna att dokumentera i bild. I en tid av en blomstrande ruinromantik är det tacksamt med rostiga grindar, taggtråd och övervuxen asfalt. Men frågan är om jag trots flera år av fallstudier och tusentals fotografier har lyckats fånga områdets karaktär, dess skeenden och dess aktörer. Det finns gott om fallgropar för den som vill ge en nyanserad skildring av ett stadsnära landskap. Det moderna samhällets polarisering mellan stad och land, liksom föreställningen om en ständigt expanderande stad, har nästlat sig in i vardagliga bilder och förgivettagna uttryck. Med några exempel på sådana fallgropar kan förhoppningsvis följande essä hjälpa till att visa vägen till ett alltför outforskat landskap.

Betydligt skickligare fotografer än jag har tagit sig an stadsranden. En av de mer fascinerande skildringarna presenteras i Jose Guerreros *Efimeros* (2006). Den spanske fotografens verk består av över sextio fotografier av stadsnära landskap under omvandling, från land till stad. Det är ett skräpigt, oordnat landskap som skildras, men också triviala vardagsmiljöer på väg att försvinna. Temat känns igen från andra fotografer, men skärpan och konsekvensen i skildringarna gör samlingen särskilt intressant. Fotografierna beskriver en *övergivenhet*. Avfolkandet av landskapet framstår som aktivt och den skriande frånvaron av människor som en central del av Guerreros berättelse. Av 63 bilder är en skugga av fotografen det närmaste en avbildning av en människa man kommer – en bild som återfinns i efterordet, istället för en porträttbild. Övergivenheten sticker ut och oroar. Fotografiernas vardagliga landskap utan individer och utan vardagsliv framstår näst intill som surrealistiskt, eller efemärt: en tillfällighet, ett avsteg från det normala, lugnet före stormen. Guerreros skildring kan ses som en illustration av en välkänd samhällskritik av de expanderande städerna, som inte tar hänsyn till de omgivande landskapens värden.

Liknande skildringar av övergivenhet återfinns till exempel i den skotske konstnären Carol Rhodes målningar av anonyma, moderna landskap (National Galleries of Scotland 2007). Rhodes tavlor berättar om stadsnära, ödsliga och svårlästa landskap, där historia, struktur och mening tycks saknas. Miljöerna tycks vid

Det backiga landskapet på Robotfältet i Malmö där hagtornsbuskar med mera invaderar det gamla övningsområdet. Foto: Mattias Qviström.

en första anblick välbekanta och triviala, och ändå så svåra att tolka. Är det så det stadsnära landskapet ser ut, när vi susar förbi på storstädernas förbifartsleder? Det är själlösa miljöer, som domineras av infrastruktur, industri och tomma ytor. Ödsligheten, den påtagliga frånvaron av människor i Rhodes tavlor, bränner sig fast på näthinnan.

De representationer av (och berättelser om) stadsnära landskap som jag har stött på i samband med mina studier, härrör från planeringsdokument och tidningsartiklar, liksom från planerings- och landskapsforskningen. Eftersom ett historiskt perspektiv är centralt för min forskning, har jag försökt att följa planeringsdiskursen från tidigt 1900-tal och fram till idag. Men jag har även letat i vidare kretsar, vilket de två exemplen ovan visar. Ett konstverk är öppet för tolkningar, och att jämföra ett mångfacetterat material är inte enkelt och kanske heller inte lämpligt. Men trots dessa blindskär menar jag att det är möjligt att dela in de flesta skildringarna av stadsnära landskap i tre fållor. Den första är de urbana och/eller utopiska skildringarna, där morgondagens landskap står i centrum. Där är det möjligt att luta sig mot en välkänd, urban estetik (se Foot 2000). Den andra kategorin är romantiska skildringar av gårdagen, inte minst av försvinnande miljöer. Här erbjuder välkända ikoner av det rurala landskapet en grund för den estetik och de värden som betonas. Gallent *et al*. (2006) pekar på att det är med dessa två ideal, stad och land, i förgrunden, som stadsnära landskap har dömts ut som icke-platser. Det tredje temat fokuserar på oordnade och skräpiga, men också spännande platser, som är öppna för olika tolkningar. I vissa fall, till exempel i Guerreros fotografier,

förmedlas en samhällskritik i dystopiska skildringar av miljöer i förfall, av ett landskap dömt att försvinna (Wlodarczyk 2008). I andra fall bygger skildringarna på en ruinromantik, men även i sådana skildringar är det ett övergående skede som visas upp. Det är en ofrånkomlig stadsexpansions bakgator som skildras, bortom de välkända kategorierna stad och land, där ruinen står som symbol för en sublim upplevelse av en liminal miljö. Men denna tredje kategori av skildringar visar sällan på nya berättelser eller möjligheten till en ny estetik eller nya ideal bortom land och stad. Skildringarna återger nämligen samma händelseförlopp som de två första kategorierna – en obeveklig stadsexpansion över ett tidigare ruralt landskap. Med utgångspunkt från denna tredje kategori av skildringar riskerar stadsranden att endast betraktas som en snabbt övergående fas utan särskilda värden.

Det finns en påfallande risk att dessa traditionella berättelser om stad och land låser våra blickar och hindrar oss att se nya möjligheter. Representationerna bidrar, med Wlodarczyks ord (2008), till såväl ett visuellt som ett intellektuellt ramverk för hur vi förstår och värderar dessa landskap. Med endast de konventionella skildringarna av stad och land som måttstock, eller som ramverk för en diskussion om planering, är det svårt att uppskatta de värden som det stadsnära landskapet kan erbjuda. Ett exempel på det ger en statlig dansk rapport, där det påpekas att: ”Bliver der først ’taget hul’ på et landskab til byudvikling uden for byen, lader det sig ikke gøre om. Nedbrytningen af skellene mellem land og by er en irreversibel proces.” (Miljøministeriet 2006, sid 75). En sådan skildring erbjuder knappast en diskussion om de nya värden som tillskapas i stadsranden.

I andra fall är åtskillnaden mellan land och stad mindre iögonenfallande, men lika avgörande för hur vi ramar in vår förståelse av det stadsnära landskapet. Den vanligaste fallgropen är att vi omedvetet sätter på oss olika glasögon och använder olika begrepp för att tolka och beskriva ett visst fenomen, beroende på om det förknippas med stad eller land. Rurala företeelser i stadsranden skildras som ”kvardröjande” eller som ”rester” av ett tidigare landskap, samtidigt som urbana inslag skildras i termer av en ”ofrånkomlig expansion” och ”utveckling”. Ett annat exempel går att finna i analyser av hur jordbrukslandskapet utarmas på (traditionella) småbiotoper, hur viktiga korridorer för djurlivet försvinner, hur landskapet blir monotont, och så vidare; samtidigt skildras nya inslag i landskapet i termer av att de ”slår sönder”, ”splittrar upp”, ”skapar barriärer” och ”förfular” landskapet. Även om det kan finnas goda skäl till att betona vikten av de traditionella småbiotoperna, med deras kulturhistoriska värden och en kontinuitet som borgar för livsmiljöer för vissa hotade arter, så försvårar detta synsätt en öppen analys av de stadsnära landskapens värden. Ordvalen avslöjar de bakomliggande idealen, och hur inslag i landskapet beskrivs utifrån olika teorier beroende på om de betraktas som ”rurala” (och traditionella) eller ”urbana/nya”; analysen är *asymmetrisk*. Asymmetriska betraktelser är kanske den vanligaste fallgropen då dessa landskap skildras. Fördelen när vi väl har identifierat en sådan fallgrop är att det är relativt enkelt att vända på en asymmetrisk skildring för att därmed synliggöra förgivettaganden; genom att till exempel tala om jordbruket som ”pionjär” i det stadsnära landskapet, och om outlet center som ”rester av stad” kan vi vända på perspektivet och, förhoppningsvis, hitta vägar till en mer symmetrisk betraktelse.

Men en symmetrisk betraktelse är endast ett första steg på en lång resa till en mer nyanserad skildring av stadsrandens komplexa miljöer. Idag famlar vi i sökandet efter andra förebil-

der, skildringar av landskap som inte grundas i en idé om antingen stad eller land. Utan ett stöd i bland annat en estetik som kan hantera de stadsnära landskapens värden, blir det också svårt att finna riktlinjer för morgondagens planering. Det tydligaste exemplet är diskussionen om mångfunktionella landskap. Enligt Gallent *et al.* (2006) lämpar sig stadsnära landskap för ett mångfunktionellt utnyttjande. I ett nyligen avslutat projekt har jag tillsammans med kollegor från de övriga nordiska länderna diskuterat nya principer för fysisk planering av stadsnära landskap, där en av de viktigaste byggstenarna är att gynna mångfunktionalitet (se Qviström *et al.* 2009). De ”funktioner” (i vid bemärkelse) som ett sådant landskap skulle tillgodose är ekologiska, ekonomiska, sociokulturella, historiska och estetiska (se Gallent *et al.* 2006, sid 19ff). Det är relativt enkelt att komma överens om att dessa egenskaper eller funktioner bör beaktas, när stadsnära landskap i allmänhet diskuteras. Men begreppet mångfunktionalitet är abstrakt, åtminstone då det används för andra miljöer än stadsnära skogsbruk (där det finns konkreta exempel); det är oklart hur de olika funktionerna ska kombineras, vilka funktioner som ska kombineras, och i vilken utsträckning kombinationerna skapar konflikter. Så länge den höga abstraktionsnivån består, kommer diskussionen om mångfunktionalitet knappast att generera en referensram för ett hållbart byggande bortom polariseringen mellan stad och land.

Åtskilliga försök har gjorts att hitta nya begrepp för att fånga de stadsnära landskapens egenskaper, men det finns en ständig risk att detta istället skapar en distans (alienering) till det tidigare landskapet; med nya begrepp betonas att fenomenet inte tidigare fanns, och att historiska studier därmed inte är möjliga. Den imponerande floran av nya begrepp är därtill ofta påfallande exotisk – det är det speciella, spektakulära, som skildras, inte det vardagliga, småtrista. Vi behöver snarare historiska studier som lyfter fram att tidigare landskap av liknande slag har funnits under åtminstone större delen av 1900-talet, och de har blivit en del av mångas vardagsmiljö. Genom att återanvända begrepp som till exempel ”oländiga marker” kan vi genomföra en historisk studie av dessa markers betydelse för 1900-talets stad, trots att definitionen av vilka marker som betraktas som oländiga (eller otillgängliga) har förändrats radikalt under de senaste 100 åren. Därmed blir det möjligt att revidera och nyansera berättelserna om de ”nya”, ”övergivna” eller ”tillfälliga” landskapen i stadens utkant.

Det behövs konkreta skildringar av stadsnära landskap, hur de har utvecklats och hur olika aktiviteter har samverkat och motverkat, berättelser som nyanserar den rådande schablonartade historieskrivningen beträffande städernas tillväxt. Och vi behöver illustrationer där människor och vardagliga aktiviteter ingår. Landskapsforskningen har en viktig roll i att befolka platser som tömts av skickliga fotografer och konstnärer. Vi måste skriva om inte alls särskilt övergivna platser. Försök till symmetriska betraktelser kan vara ett steg på vägen. Vi behöver skildringar av ett vardagligt landskap, inte av exotiska miljöer i stadsranden. Kanske kan en mer nyanserad bild av stadsranden leda till att den inte bara betraktas som ett problem eller ett kortlivat undantag, utan som en potential i den framtida samhällsutvecklingen.

Åter till Robotfältet i Malmö. Här finns en kulturhistoria, en hög biologisk mångfald, en blivande lunga åt en stad i skriande brist på grönområden. Utblickarna bjuder på ett delvis klassiskt sceneri, samtidigt som platsen berättar en annan berättelse. Stadsbornas hästar kan samsas med andra aktiviteter. Smultronen på asfalten bjuder på en okonventionell bild av

Robotfältet och dess hästar i vinterskrud. Foto: Mattias Qviström.

hur staden expanderar. Men den estetik som en sådan mångfunktionell plats kännetecknas av har ännu inte fått ett erkännande, och andra intressen styr dagens utveckling. Vid mitt senaste besök var delar av området under omvandling; hagtornsbuskarna var uppvräkta tillsammans med högar av jord, den kuperade terrängen omformad till klumpiga terrasser, på väg att omgärdas med häststängsel. Mångfunktionalitet håller på att ersättas med enfunktionalitet, troligen på grund av okunskap om de befintliga värdena. Ett landskap vars värden undflyr representationer och planerares skildringar, riskerar också att bli ett kortlivat landskap.

Referenser

Foot, John, 2000. The urban periphery, myth and reality. Milan, 1950–1990. *City*, vol 4, sid 7–26.

Gallent, Nick; Andersson, Johan; Bianconi, Marco, 2006. *Planning on the edge: the context for planning at the rural-urban fringe*. Routledge.

Guerrero, Jose, 2006. *Efimeros*. Caja San Fernando.

Miljøministeriet, 2006. *Den nye Danmarkskort – planlægning under nye vilkår. Forslag til landsplanredegørelse*. Miljøministeriet, København.

National Galleries of Scotland, 2007. *Carol Rhodes*.

Qviström, Mattias, 2007. Landscapes out of order: studying the inner urban fringe beyond the rural – urban divide. *Geografiska annaler* ser B, vol 89, sid 269–282.

Qviström, Mattias, 2008. Stadsnära landskap och fysisk planering i Sverige. Qviström, Mattias (red): *Nordiska studier av stadsnära landskap*. Alnarp.

Qviström, Mattias, 2009. Nära på stad – om framtidsdrömmar och mellanrum i Malmös utkant. Saltzman, K. (red): *Mellanrummens möjligheter*. Makadam.

Qviström, Mattias; Caspersen, Ole Hjort; Halvorsen Thorén, Anne-Katrine, 2009. *Stadsnära landskap – en resurs i samhällsplaneringen*. TemaNord 2009:526. Nordiska Ministerrådet, Köpenhamn.

Wlodarczyk, Holley, 2008. Intermediate landscapes: constructing suburbia in postwar American photography. *Worlds away: new suburban landscapes*. Walker art center.

Om framtidens landskap – Mosaïc::Region

Magdalena Haggärde och Gisle Løkken, arkitekter

> *Bateson talks about survival not in resisting change, but in terms of accomodating change. It means that your thinking has to be every bit as fluent and adaptive as the kind of systems you are talking about. In other words you can not apply rigid or dogmatic principals to systems that are themselves fluent, adaptable, changing and always incorporating feedback. (…) It is a way of thinking that mirrors the dynamism of ecological systems themselves.*
>
> *Stan Allen i dialog med Florian Sauter.*[1]

Människans behov av att kontrollera naturen har fått allt större konsekvenser från upplysningstiden till idag genom ständigt accelererande industrialisering, modernisering och urbanisering. Bara sedan andra världskriget har migrationen till städerna varit explosionsartad, något som medfört att över hälften av jordens befolkning nu bor i urbaniserade områden med strukturer av väldigt olika karaktärer. I städer som Mexiko City, Lagos och Jakarta har det de senaste åren utvecklat sig sammanhängande slumstäder eller ”slum sprawls” av enorma dimensioner.[2] Lagos räknas som den största noden i en korridor av slumstäder med tillsammans över 70 miljoner invånare och som sträcker sig från Abidjan till Ibadan: troligen det största fotavtrycket av urban fattigdom på jorden.[3] En annan ytterlighet är den extremt snabba urbanisering som försiggått i Kina. I till exempel Pearl River Delta-området har det bara under de senaste 30 åren skett en utveckling från i huvudsak jordbruk och byar till en sammanhängande kedja av nya megastäder som Guangzhou, Shenzhen och Dongguan med tillsammans 40 miljoner invånare.

I Europa har samma typ av utveckling, med stadsförtätning och omdaning av industri-, infrastruktur- och hamnområden, ägt rum. Men den mest dramatiska förändringen, och det som troligen i störst grad påverkat landskapets utseende, är en omfattande (för)stadsspridning i rurala områden, så kallade ”urban sprawls”.[4] I Mellaneuropa växer en sammanhängande stadsstruktur genom hela kontinenten från Rotterdam via Köln till Frankfurt och München, och i Skandinavien har alla de största städerna i jämnt och högt tempo ätit sig utåt i omkringliggande jordbruksland. I de tätast befolkade områdena som till exempel runt Öresund, närmar vi oss en sammanhängande bebyggd struktur, en ringstad runt det ”blå hjärtat”. Dessa processer blottlägger och intensifierar i hög grad latenta konflikter mellan stad och land.

En av modernismens stora arkitekter och humanister, Aldo Van Eyck, har uttryckt sina känslor för denna utveckling: *”There is no room for the imponderable, for the things that escape the limitations of the architect's (and planner's) ameliorative thinking – no place where it can nestle. (...) Just mile upon mile of organized nowhere, and nobody feeling he is 'somebody living somewhere'.”* [5]

Skissandet av en framtida metod

I vår undersökning Mosaïc::Region, som var ett av de vinnande projekten i Realdanias visions- och idétävling Øresundsvisioner 2040, lanserar vi en undersökningsmetod och en planläggningsstrategi som tar in den komplexitet och

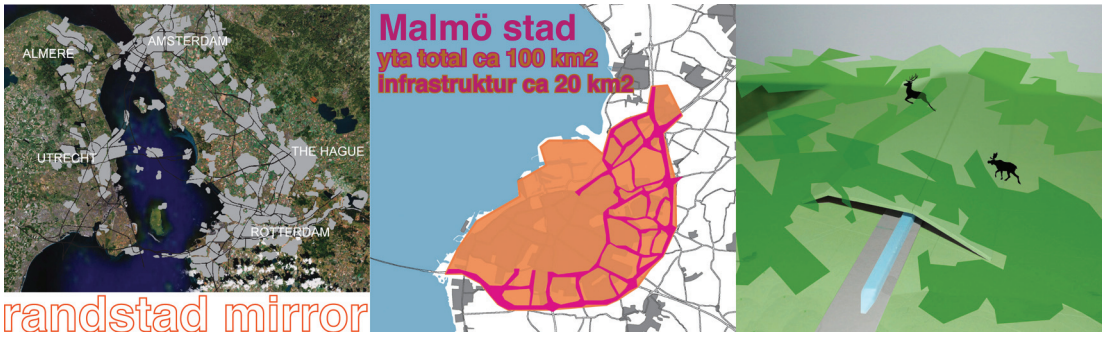

den osäkerhet som ligger i att planlägga framtider vi ännu inte vet något om.[6] Mosaïc::Region är en strategi för samarbete och undersökning men i ännu högre grad en metod för att kunna ta emot, koppla och använda information och kunskap. Metoden är inspirerad av bland annat de franska filosoferna Deleuzes och Guattaris idéer om att arbeta *med* komplexiteten – i motsättning till att försöka förenkla. Samtidigt öppnas för principen att kunna använda ”all den information vi möter”.[7]

Ambitionen att sammanställa en egen vokabulär för det som undersöks och upptäcks är en viktig del av metoden. Vi använder begrepp som ”hyperkartläggning” och kartläggning av det ”supernormala” för att beskriva ett tillstånd (DNA kan användas som en metafor) – en ingång till och en nödvändig förutsättning för att förstå och för att kunna förändra.[8] Ett annat viktigt begrepp i Mosaïc::Region är ”sårbarhetskartläggning”, använt som en metod för att finna och värna det vi kallar ”de små kulturerna”. Stadsplanteoretiker Jean Hillier säger: *”It is important to identify the lacks in representation, what and who is/are not represented, and to not only make them visible, but to use this opportunity as creative potential to benefit previously invisible actants.”* [9]

Vår ”sårbarhetskartläggning” är en hyperuppmärksamhet på nya underströmmar och förbindelser av natur och kultur, inte för att avgränsa och isolera, utan först och främst för att värna genom offensiv handling.

Genom mosaikmetoden är det möjligt att studera varje enskild bricka och förändra färgen på små delar i syfte att sakta kunna förändra hela bilden. Det är en rhizomatisk[10] process som varken är hierarkisk eller gräsrotsbaserad utan involverar, i vid förståelse, stämmor (”små kulturer”) på alla nivåer, även de som vanligtvis inte blir hörda i planprocessen, och gör det möjligt att sätta in dessa i en större kontextuell bild. Samtidigt är metoden vid varje tidpunkt operativ, mottaglig och adaptibel, och öppnar för att implementera och dryfta globala problemställningar i alla skalor.

Anti-generisk

I Mosaïc::Region går vi djupt i flera undersökningsområden. En av våra överordnade teser för Öresundsregionen är att det är en region med stor diversitet och stor elasticitet. Vi använder begrepp som ”anti-generisk” för att beskriva den mångfald och den potential som ligger i landskapet som grundinformation (imbedded information). Det gäller både natur- och produktionslandskap, men också kunskapsstrukturer, sociala strukturer och regionens möjligheter till förändring. Det anti-generiska, som ett uttryck för det speciella och kontextuella, sätts upp som en antites i förhållande till

Jorderosion i skånska landskap – genom avrinning och vinddrift.

det generiska, som betecknar det generella och repeterande. Beskrivningen av moderna, globaliserade stadslandskap som generiska, knyts gärna till Rem Koolhaas text *The Generic City: a Guide*[11] där Koolhaas beskriver den generiska staden som ”a city without qualities”. Likafullt är det generiska gärna knutet till föreställningen om utopia som en harmonisering och konstruktion av det perfekta.

Medan stora och snabbväxande asiatiska städer odlar det generiska, frigjort från kontext och historia, har landskapen och städerna i Öresundsregionen fortfarande möjlighet att främja en komplexitet av kunskap, historia, handling och förändring där den progressiva potentialen ligger i det unika och experimentella, i betydelsen utprövande och utforskande.

Skånes landskap – ett landskap i kris

I undersökningen av Skåne diskuteras landskapet som produktion, natur, rekreation, urbanisering, och i sin yttersta konsekvens som överlevnad. De periurbana landskapen där staden vävs in i produktions- och naturlandskapet är speciellt uppmärksammade. Där staden tidigare hade en klar avgränsning, ofta en mur med portar, är övergångarna nu utspridda, diffusa och svåra att upptäcka och beskriva. Dessa övergångszoner kan filosofiskt sett betraktas som ett brott, eller en ”folding”[12], där olika program med stor kraft bryter in i varandra.

Dessa områden, som från stadens sida kan bestå av både småhusområden och stora modernistiska blockstrukturer, har inte en klassisk urban prägel. I avsaknad av väsentliga stadsfunktioner som caféer, butiker, offentlig service, bio- och konsertutbud är dessa ofta rena sovstäder och bakland, en form för semiurbant/semiruralt ”hinterland”[13] till de ”egentliga städerna”. Ett exempel på ett sådant område är Groruddalen, ett förortsområde i Oslo där det efter andra världskriget vuxit fram en stadsdel på idag cirka 80.000 människor (en medelstor norsk stad), men där det inte finns en enda bio!

Även om karaktären på områdena kan framstå som ockuperat land, där staden äter av grundlandskapet, ligger det samtidigt en förväntan om att det är i dessa ”foldingar” som möjligheterna ligger. Det är där den största potentialen finns för spänningar och frigörande av energi av ett slag vi ännu inte känner till. Hillier beskriver ”foldingens” potential som en plats där: *”Planners (…) could ’play along the folds and … become swept up by the variable consistency of a certain context’: a Deleuzoguattarian ’voyage in place’ opening up potentialities for ’people-to-come’.”* [14]

Naturlandskap och produktionslandskap

> *Det finns inget naturligt jordbruk. Och inga naturliga jordbrukslandskap. Människans första synd är odlingen. Dock bär vi med oss drömmen om det paradisiska landskapet.*
>
> *Peter Sylwan*[15]

På en global nivå ökar kontinuerligt kunskapen om att jordbruket måste omstruktureras – både för att kunna producera mat till världens snabbt ökande befolkning och för att stoppa landskapsförstöringen som dagens högindustrialiserade jordbruk medför. Mekanisering och koldioxidförorenande drivmedel, utbredd användning av besprutningsmedel och monokulturer tillsammans med en stor och resurskrävande köttproduktion, har resulterat i ett produktionslandskap i kris. I en verklighet där det hävdas att uppemot 50 procent av världens odlingsjord har eroderat sedan man började plöja jorden, borde detta påkalla en ”awareness” i förhållande till sättet på vilket landskapet blir förvaltat.[16]

Det går en ideologisk gräns mellan tron på produktionsökning i form av en ny grön revolution av teknologi och genmodifiering och tron på att lösningen ligger i att hämta fram glömd kunskap från själva naturen, i form av permakultur[17] och större diversitet i produktionen.

I Mosaïc::Region gör vi enkla men välgrundade studier av konsekvenserna av olika produktionssätt, som visar radikala möjligheter även med små omstruktureringar. En vidare studie av produktionslandskapet som framtida överlevnadslandskap öppnar för nya synsätt på produktion med en mer holistisk bild av förhållandet mellan natur och kultur och hur de ömsesidigt beror av varandra.

En huvudutmaning med ett högt mekaniserat och teknifierat jordbruk är den uppenbara möjligheten som ligger i att odla landskapet över dess toleransnivå. Uppodling av våtmarker och uppsplittring av naturområden bidrar till förvärrade livsvillkor för både djur och växter. Dessutom finns det nu kunskap om att plöjning och maskinbearbetning av jorden utrotar jordens egna nyttodjur och komprimerar dess porositet, något som innebär reducerad förmåga att hålla fuktighet med resultatet ökad avrinning och jorderosion.

I Mosaïc::Region dryftas en strategi för att återupprätta sammanhängande strukturer och nätverk av natur där ett mångfaldigt djur- och växtliv kan utvecklas. Detta innebär en kontrollerad reetablering av sammanhängande och kompletta ekosystem – skog, friväxande natur

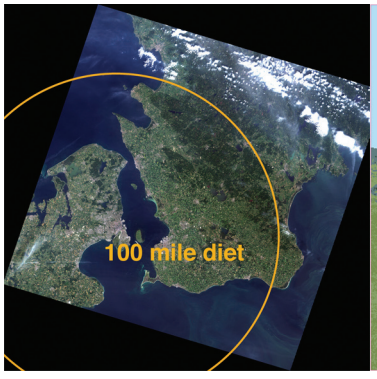

100 mile diet – local eating for global change.[18]

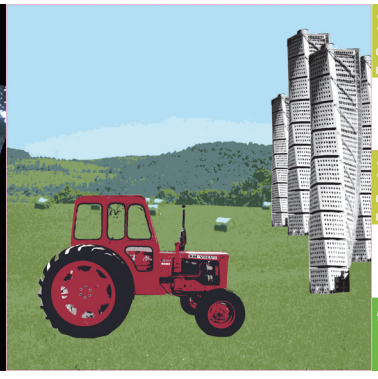

Ikoner och mellanlandskap.

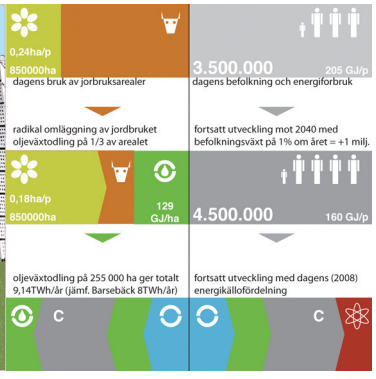

Exempel på omläggning av dagens jordbruk.

och en mångfald av nya biotoper. Också här är det genom ett ”folding”-tänkande snarare än genom gränsdragning och ockupation, som tidigare odefinierade och outnyttjade gräns- och övergångszoner kan bli del av ett nytt system av ekokorridorer och sammanhängande natur.

De periurbana landskapen – stadens outforskade potential

I hela urbanitetens historia har den klara gränsen varit en förutsättning för utveckling av ett stadsliv, en sträng gräns mellan det kultiverade och civiliserade *innanför* och det okontrollerbara *utanför*. Städernas avgränsning upplöstes först genom idéerna om trädgårdsstaden som idealt och sunt alternativ till täta och smutsiga stadscentra[19], en upplösning som förstärktes genom en stark befolkningstillväxt. Idealet om trädgårdsstaden blev i realiteten vulgariserat till ren form i den suburbana utvecklingen, under framväxten av modernismen under det 20:e århundradet. Samtidigt upprätthåller modernismen gränsen mellan det inre och det yttre genom arkitekturens klara geometriska former. I det postindustriella samhället och den eftermodernistiska arkitekturen har det gjorts många försök till att lösa upp och dekonstruera arkitektonisk form utan att det lett till något mer än en viss glädje över att kunna experimentera med form och material.

De globala utsikter vi nu står inför är av en typ och en omfattning världen aldrig tidigare har behövt hantera. Enbart issmältning och höjning av havsnivån kommer att sätta världens hamnstäder och kuster under en våldsam press. Samma tryck ligger på produktionslandskapet som ska framställa mat till en exponentiellt växande befolkning. Resursförbrukningen är redan idag på en nivå där vi i Europa använder tre gånger så mycket som det är ekologiskt möjligt att reproducera (i USA är det fem gånger).[20]

Medan arkitekter och planläggare frekvent har observerat och diskuterat de negativa konsekvenserna av den modernistiska, urbana upplösningen, är det få som har forskat i spridningens potential. Fokus har i stor grad varit på den förlorade urbaniteten, något som gett oss städer med kulissliknande centrum och förstäder som oändliga koncentriska cirklar – platser med helt andra möjligheter än det som ligger i det klassiskt urbana. Journalist Tove Jonstoij beskriver fenomenet i en artikel i ***B***: *”Utanför kulisserna bor det också människor, i gränszonen mellan staden och landet eller mellan staden och industrier. Här frodas den mångfald och den kultur som inte får plats i lågadelns kliniska, lönsamma och uppmätta innerstad. I denna periferi bjuds det på överraskningar, här kan man vara okontrollerad.”* [21]

Det kan hävdas att stadens förståelse genom ikoner och klara gränser är en illusion som inte längre kan eller borde eftersträvas och odlas.[22] Centrums dragningskraft och illusoriska styrka, som kan illustreras av priset på tomtmark, har försvagat intresset för att forska i övergångszonerna. Romantiska föreställningar om det urbana överskuggar potentialen som ligger i att re-tänka och re-definiera det perifera mellanlandskapet. Saskia Sassen beskriver dessa områden som *”spaces of intersection eller analytic borderlands. (…) they are spaces that are constituted in terms of discontinuities; in them discontinuities are given a terrain rather than reduced to a dividing line”*.[23]

Öppnande av ett nytt landskap

Den kunskap vi nu har är mer än nog för att kunna experimentera i dessa oändliga mellanlandskap och odefinierade övergångslandskap mellan produktion, natur och stad. I de öppna strukturer som ligger i stadens periurbana områden, där de flesta människor bor, där det

Historiska gränser. *Dagens sprawl.* *Framtida interkonnektiva landskap.*

mesta produceras och transporteras, ligger en oförlöst potential. Den ”folding” mellan olika program vi tidigare har beskrivit kan förstärkas. Områden kan deterritorialiseras[24] i betydelsen att fjärma kulturella hinder och stigma, och reterritorialiseras som ekologiska experimentzoner, permakulturer[25] av biologisk och social mångfald.

Sedan syndafallet har trädgården varit ett ledmotiv för mänskligheten, en metafor för paradiset och det sorglösa livet, men också för synden och utstötningen. Trädgården kan användas som en metafor för nya demokratiska processer och en föreställning om ”staden som natur”, men kan också ses på som den faktiska plats där dessa processer kan utövas.[26]

I flera städer runt om i världen finns det ett ökat fokus på möjligheterna som ligger i det urbana trädgårdsbruket, både som ett demokratiseringsprojekt, och därefter som ett överlevnadsprojekt där produktion av mat kan antas få stor betydelse i de växande städerna. Ett exempel från Casablanca visar ett mycket intressant, nytt forskningsprojekt på de periurbana områdenas potential som multifunktionella, interkonnektiva landskap. Tre av forskarna; Giseke, Kasper, Martin-Han, beskriver projektet som *”Securing and allocating agricultural land in peri-urban areas”* och dess möjligheter som *”a possible approach to future mega-urban open space systems.”*[27]

Möjligheterna för planläggning kan definieras längs det som Deleuze och Guattari kallar

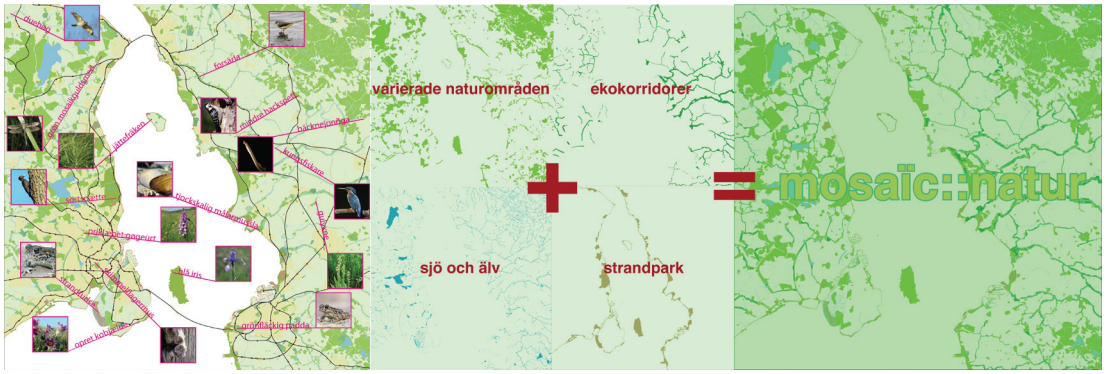

”lines of flight”[28] som kan initiera nya typer av aktioner eller handlingar. Detta ger möjligheter till en mer elastisk planläggning som inte bara innebär användande av nya metoder utan en radikalt ny förståelse av världen som ekonomiskt system. Landskapet kan omdanas och förändra karaktär och betydelse i en starkare integration mellan stadslandskap och produktionslandskap. En multiprogrammering av de periurbana landskapen som stads-, produktions-, rekreations-, kommunikations-, natur- och överlevnadslandskap har starka politiska konnotationer som i hög grad kommer att konfrontera uppfattningar om vem som har rätten till staden och landskapet. Dessa områden är mottagliga, adaptibla och öppna för förändring, och inväntar en omdaning till en annan typ av stad/natur som världen ännu inte sett.

Beautiful, not strictly in the sense of an aesthetic quality resulting from the sensational, but because the dispersed city, when it knows how to accommodate this mixture of uses and meanings, can open onto the landscape and the industrial countryside, ensuring a strong transition.

Michel Desvigne[29]

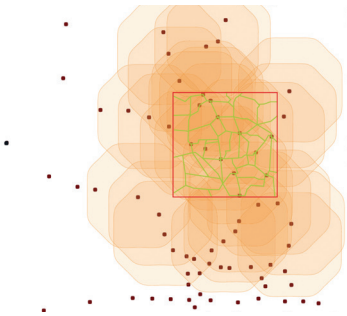

Interfererande rörelser.

Samhället – rhizome.

1. Allen, Stan och Sauter, Florian, 2008. Theory, practice and landscape. *Natural Metaphor – Architectural Papers III*, sid 138. Actar/ETH, Zürich.
2. *”Whereas the classic slum was a decaying inner city, the new slums are more typically located on the edge of urban spatial explosions. The horizontal growth of cities like Mexico, Lagos or Jakarta, of course, has been extraordinary, and ‘slum sprawl’ is as much of a problem in the developing world as suburban sprawl in the rich countries.”* Davies, Mike, 2007. *Planet of Slums*. Verso, London.
3. UN-Habitat, 2003. *The Challenge of the Slums: Global Report on Human Settlements 2003*, sid 50. London.
4. ”Urban sprawl” definieras enligt European Environment Agency (EEA) som ”det fysiska mönstret av stora urbana områden som med låg densitet och under inflytande av marknadskrafter breder ut sig, huvudsakligen i omgivande jordbruksområden”. EEA Report #10/2006, sid 6.
5. van Eyck, Aldo, 1968. *Team Ten Primer*, sid 44. Alison Smithson (red). MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
6. Tävlingsförslaget Mosaïc::Region är författat och utvecklat av 70°N arkitektur, genom Magdalena Haggärde och Gisle Løkken, och Dahl & Uhre arkitekter, genom Knut Eirik Dahl och Kjerstin Uhre, i samarbete med ett stort antal gästexperter och samtalspartners, våren 2008. *http://www.mosaic-region.com/*.
7. *”Here we have made use of everything that came within range, what was closest as well as farthest away.”* Deleuze, Gilles, och Guattari, Félix, 1980. *A Thousand Plateaus*, sid 3. Continuum, London, 2004.
8. *”Make a map, not a tracing. (...) What distinguishes the map from the tracing is that it is entirely oriented toward an experimentation*

in contact with the real. The map does not reproduce an unconscious closed upon itself; it constructs the unconscious." Ibid, sid 13.
9. Hillier, Jean, 2007. *Stretching Beyond the Horizon – a Multiplanar Theory of Spatial Planning and Governance*, sid 258. Ashgate, Hampshire.
10. *"The rhizome connects any point to any other point, and its traits are not necessarily linked to traits of the same nature; it brings into play very different regimes of signs, and even nonsign states. The rhizome is reducible to neither the One or the multiple."* Deleuze, Gilles, och Guattari, Félix, 1980. *A Thousand Plateaus*, sid 23. Continuum, London, 2004.
11. Koolhaas, Rem, och Mau, Bruce, 1995. *S, M, L, XL*. Monacelli Press, New York.
12. "Folding" är ett av de begrepp (efter Deleuze: *le pli*) som Jean Hillier använder och utvecklar i *Stretching Beyond the Horizon – a Multiplanar Theory of Spatial Planning and Governance*, 2007, till exempel på sid 232: *"Spatial planning practice can be regarded as a performance of folding. Plans can be folded, metaphorically and literally, in many ways. In planning as becoming, there would be no predetermined style of folding, unfolding or refolding."* Ashgate, Hampshire.
13. "Hinterland" från tyskan, betyder "landet bortom/bakom – bakland", från början använt om det område som servar en hamn.
14. Hillier, Jean, 2007. *Stretching Beyond the Horizon – a Multiplanar Theory of Spatial Planning and Governance*, sid 232. Ashgate, Hampshire.
15. *E-dens lustgård tur och retur.* Mosaïc::Region. *http://www.mosaic-region.com/kretslopp_18_tekst.html*.
16. Nilsson, Annika, 2009. Bönderna slutar plöja jorden. *Dagens Nyheter* 2009-06-14.
17. För förklaring av begreppet permakultur, se fotnot 25.
18. I Mosaïc::Region visar vi att Öresundsregionen teoretiskt sett kan uppfylla de förutsättningar som är definierade i "100 mile diet – local eating for global change", det vill säga produktion av föda till regionens invånare inom ett lokalt transportavstånd. *http://100milediet.org/*.
19. Ebenezer Howard, *Garden Cities of To-morrow*, 1898, introducerar trädgårdsstaden som en ny stadstyp som förenar det bästa från stad och land. Som en del av trädgårdsstadkonceptet låg också idéer om ett helt stadssystem där ekonomi, det sociala och kulturella var inräknat. *"Human society and the beauty of nature are meant to be enjoyed together … Town and country must be married, and out of this joyous union will spring a new hope, a new life, a new civilization."*
20. WWF. *The 2008 Living Planet Report*. *http://assets.panda.org/downloads/living_planet_report_2008.pdf*.
21. Jonstoij, Tove, 1989. Gränsen är mellanrummet där rummet möts. ***B** #46 Mellemlandet*, sid 14.
22. Arkitekturteoretiker Kevin Lynch för fram föreställningen om staden som sammansatt av viktiga, igenkännbara funktioner och ikoner, så som kyrka och rådhus. The Image of the City, 1960
23. Sassen, Saskia. *The global City: strategic site/new frontier.* Quaderns 229/Borders, sid 13.
24. "Deterritorialization" är ett koncept som betyder att friställa något från sin ursprungliga betydelse, skapat av Gilles Deleuze och Félix Guattari i Anti-Œdipus, 1972.
25. Permakultur är ett heltäckande planläggningssystem baserat på att arbeta med, och inte mot, naturen. Det engelska ordet 'permaculture' är sammansatt av delar från de två orden 'permanent' och 'agriculture'. Permakultur som begrepp skapades i Australien av Bill Mollison. Han hade en vision om skogar av mat, och använder begreppet om en metod för planläggning och drift av människoskapade ekosystem där vi kan skörda av ett naturligt överskott. *http://www.permakultur.no/*.
26. I Paris har aaa = atelier d'architecture autogerée (studio of self-managed architecture) sedan flera år använt trädgården (jardin partagé) som metod för planläggnings- och demokratiprocess. Planläggaren intar en initierande, koordinerande och samlande position där processen inte är klart definierad, men där målet alltid är en utvidgning av medborgarnas möjligheter till ett konstruktivt användande av stadens tomrum och överblivna ytor. *http://www.urbantactics.org/*.
27. Giseke, Undine; Kasper, Christoph, och Martin-Han, Silvia, 2009. *Mega-urban open spaces*, Topos #66, 2009. I över tre år har ett tysk-marockanskt forskningsteam arbetat med att undersöka de periurbana landskapens potential i Casablanca, som multifunktionella områden, speciellt med tanke på urban jordbruksproduktion.
28. "Lines of Flight"-begreppet kommer från Gilles Deleuze och Félix Guattari. Doina Petrescu beskriver "lines of flight" som "an abstract and complex enough metaphor to map the entire social field, to trace its shapes, its borders, its becomings". Losing control, keeping desire, *Architecture and participation*, red. Blundell-Jones, Petrescu. Till, Routledge, London, 2005, sid 44 .
29. Desvigne, Michel, 2009. *Intermediate Natures – the landscapes of Michel Desvigne*, sid 85. Birkhäuser, Basel.

Sättet att se landskap – om förlopps-, handlings- och värdelandskap

Tomas Germundsson, professor, och Carola Wingren, professor

Att betrakta ett landskap inbjuder till att reflektera över landskapets betydelse. Varför ser det ut som det gör just här? Frågan kan ställas inför ett idylliskt natursceneri likaväl som ett kaotiskt stadslandskap. I samma ögonblick som frågan ställs blir det yttre landskapet också till ett inre. Det yttre landskapet delar vi med andra – det inre är vårt eget, men vi kan förmedla det till andra. Och kanske är det så, som antropologen Tim Ingold skriver, att landskapet blir meningsfullt för oss först när vi lever i det, när det ger oss erfarenheter (Ingold 2000).

Svaret på frågan om varför landskapet ser ut på det ena eller det andra viset, kan komma att domineras av naturliga processer eller av människans påverkan. Gradskillnaden kan vara betydande, men det intressanta perspektivet ligger ofta i skärningspunkten, det vill säga att inte dela upp i natur eller kultur, utan att utforska helheten. I många av de landskap vi kallar natur är det mänsklig påverkan under lång tid som skapat det vi ser och upplever. Gamla ängs- och hagmarker är exempel på hur landskapet skiftat både i skepnad och i betydelse för människor, och där uppdelningen i natur och kultur knappast är meningsfull.

Men hur vi än väljer att se landskapet, står det klart att det inte bara är ett visuellt fenomen. Det utgör alltid en del av ett samhälle och därmed är det förknippat med människors villkor, möjligheter och förhoppningar. Den nordiska/germanska betydelsen av ordet landskap betonar just detta. Till skillnad från engelskans ”landscape”, som har fått en primärt visuell betydelse, så kan det nordiska begreppet knytas till exempelvis provins, rättigheter och lagar (Olwig 1996). Den här innebörden av landskap understryker, om man så vill, sambandet mellan miljö, människa och samhälle. Det är i den förståelsen vi i denna artikel vill föra en diskussion om det periurbana landskapet, med vilket vi menar det landskap som ligger i randen mellan de traditionella landskapstyperna stad och land och där stadsbons nutida behov ständigt präglar och förändrar ett tidigare ofta ruralt landskap.

I det periurbana landskapet bryts en rad föreställningar och intressen mot varandra. Det är ett landskap som delvis är hårt exploaterat i form av industrier och köpcentra, men som också kan vara ödsligt. Det är ett landskap som kan vara mycket aktivt om dagen men tomt på natten. Det är ett landskap som ofta ligger i ett slags vänteläge, och som under denna tid tas i anspråk för spontana aktiviteter (Qviström & Saltzman 2006). Det är med andra ord ett landskap som är komplext och paradoxalt men framför allt ett landskap med många möjligheter till förändring. Kring det periurbana landskapet finns det många frågor: Var börjar naturen, som stadsmänniskan så gärna vill ha tillgång till? Hur långt måste vi resa för att komma ”ut på landet”? Kan ett väglandskap vara vackert? Vem bestämmer över detta landskap som så ofta känns tomt, men som så många har nära till? Och så vidare. Detta är frågor som vi ännu inte alltid kan finna svaren på. Kanske framför allt för att vi ofta som planerare, arkitekter el-

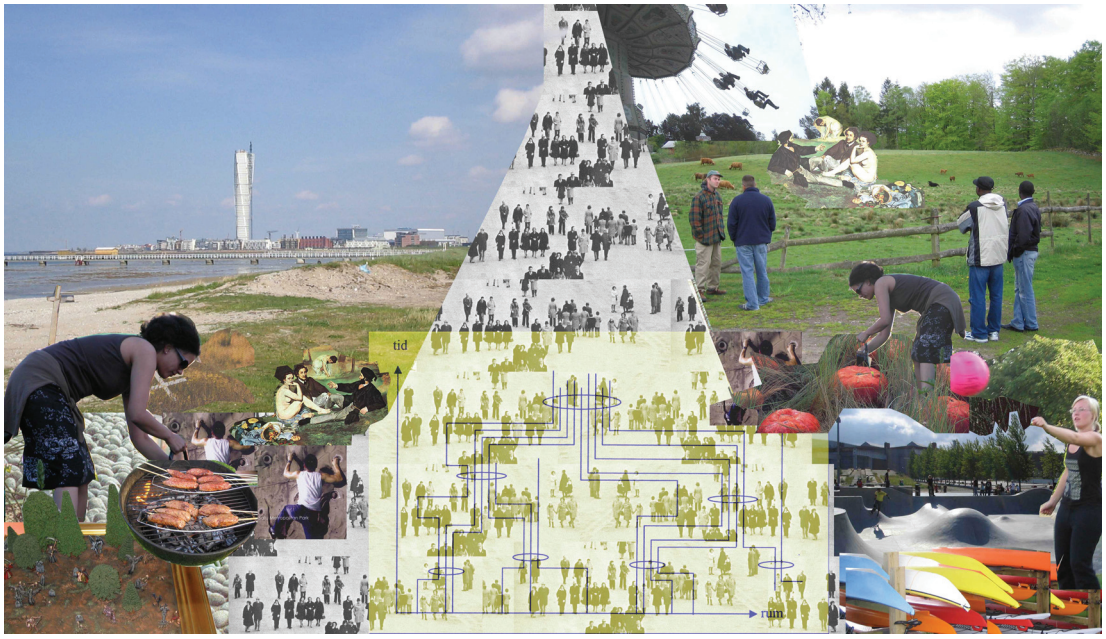

Collage som symboliserar det periurbana landskapets möjligheter kring Malmö.

ler geografer betraktar dessa landskap med föreställningar antagna i relation till andra och för oss tydligare landskapstyper, som stads-, natur- eller rurala landsbygdslandskap. Dessa föreställningar menar vi kan innebära hinder för att förstå och ge chans till utveckling i det nya.

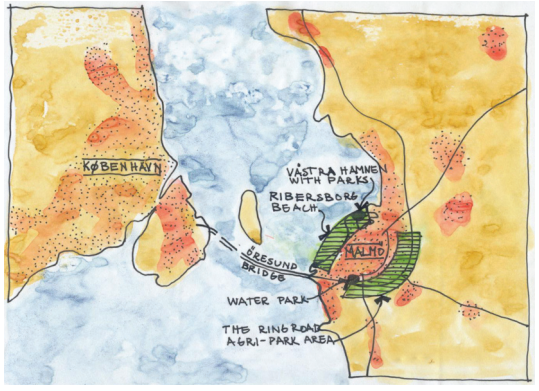

Malmös två randzoner. Den västra, Ribersborgsstranden, är väl utvecklad avseende aktiviteter för Malmöborna. Den östra rymmer rent ytmässigt och geografiskt samma potential för urbana aktiviteter.

Som ett led i diskussionen om det periurbana landskapet kommer vi att presentera och resonera kring några olika sätt att uppfatta landskapet. Vi gör det i syfte att försöka tydliggöra några olika samband mellan människa och landskap som vi tror kan vara användbara för att förstå, hantera och tillgängliggöra landskapet i stadens randzon. Vi har valt att accentuera tre variationer av landskap som vi kallat förlopps-, handlings- respektive värdelandskap.

Förloppslandskap

Förloppslandskap är ett begrepp som myntades av geografen Torsten Hägerstrand i en artikel från 1993, och som handlar om att studera förhållandet mellan människa och miljö i ett

konkret landskapssammanhang (Hägerstrand 1993). I planeringssammanhang skulle förloppslandskapet kunna vara ett av flera sätt att bryta upp en ofta sektorsuppdelad planering och öka helhetssynen. Det som förutom den territoriella helhetssynen är centralt i förloppslandskapet är uppmärksammandet av tidsdimensionen, det vill säga av dynamiken i landskapet. Det väsentliga i landskapet blir därmed inte det visuella eller det statiska, utan det som är *närvarande och på väg någonstans i rum och tid* (Hägerstrand 1993, sid 26). I sitt resonemang kring förloppslandskap betonar Hägerstrand att ”naturens och samhällets gestalter tävlar om plats i ett begränsat budgetområde av rum, tid och energi.” (ibid, sid 27). Placerar vi nya anläggningar i ett landskap konkurrerar de med vad som fanns tidigare, som när gräsmark blir till asfalt till exempel. I ett utvecklings- eller planerarperspektiv har det därmed tillkommit något nytt, kanske en parkeringsplats eller dylikt, vilket blir den kartografiska sanningen. Men fokuserar man platsen och förloppen så kvarstår också frågan vad gräsmarkens utkonkurrerande betyder. En förlorad plats för lek och friluftsliv? En plats för ökat koldioxidutsläpp? Eller utnyttjas platsen för nya lekar och andra verksamheter än vad som planerades? Vad händer om vi följer förloppen längre? När anläggningen överges? Kommer gräset att börja konkurrera med asfalten? Studiet av förloppslandskapet blir, skriver Hägerstrand, ”en fråga om att observera och tolka olika fenomens fysiska ’maktutövning’ i förhållande till varandra” (ibid, sid 27).

Inte minst inom planering kan ett sådant synsätt vara givande. Även om det praktiskt inte går att uppfylla principen om att ta hänsyn till allt i en totalitet, så kan betoningen på förlopp och rumslig konkurrens ge en insikt om hur historiska sammanhang och aktuella förändringar påverkar varandra och framför allt den enskilda individen, så att de på ett mer medvetet sätt ska kunna fogas samman. Figur 1 visar principer för hur ett landskap å ena sidan på ett mer konventionellt sätt representeras i kartor från tre olika tidpunkter, och å andra sidan hur ett förloppslandskap kan åskådliggöras med hjälp av en tidsgeografisk representation. Genom att ingående karterade objekt visas med så kallade

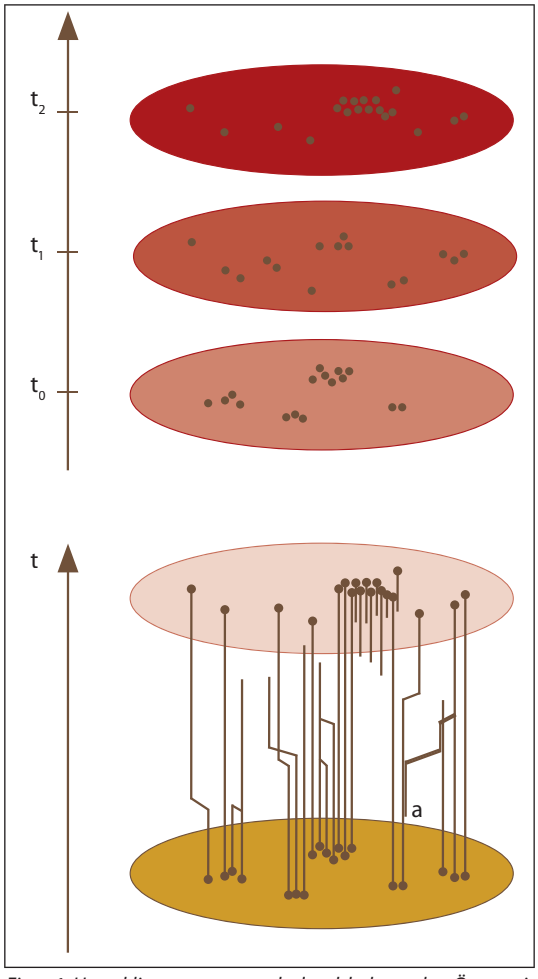

Figur 1. Utvecklingen av ett stycke landsbebyggelse. Överst visat i tre kartor från olika tider och nederst i ett tidsgeografiskt diagram med trajektorier. Vid a) har en indvids linje angetts. Källa: Hägerstrand 1993.

trajektorier (livslinjer) så betonas kontinuiteten i tid och rum och det blir möjligt att studera samstämmighet i rumsliga förändringar med mera. Inte minst i det periurbana landskapet ställs många frågor om ett landskapligt budgetutrymme på sin spets. Vad är det som trängs undan när staden växer och infrastukturen ska komma på plats? Vad är det som tränger fram när nya mellanrum bildas? Hur ska närheten till naturen tillgodoses? Hur har det landskap som ser övergivet och avställt ut fungerat för tidigare generationer, vem utnyttjar det idag och i framtiden? Tidsperspektiven som hanteras i modellen är både korta och långa samtidigt.

Handlingslandskap

Om förloppslandskapet kan sägas vara en tankefigur för att komma åt landskapets helhet i tid och rum, så kvarstår frågan om hur – och varför – människor handlar som de gör i ett visst landskap. Begreppet handlingslandskap skulle kunna användas för att fokusera denna fråga, och betona det mänskliga och vardagliga livet i ett landskap. Med exempel i det mångfasetterade periurbana landskapet skulle frågor kring landskapets brukande och användning kunna omsättas i ett handlingslandskap. Vad kan man göra och ha för aktiviteter i det stadsnära landskapet, som den konventionella planeringssituationen förbiser?

Det stadsnära eller periurbana landskapet blir ofta ett restlandskap då det å ena sidan hamnar mellan de regler och villkor som gäller för staden och stadsplaneringen och å andra sidan de som gäller landsbygden och de areella näringarna. Det finns en gränszon mellan staden och landsbygden där stadens krav på tillfartsleder, handelsplatser, lagerytor med mera – men även rekreation – krockar med landsbygdens ofta miljöbaserade krav på bevarande av produktionsmark inom jord- eller skogsbruk. Gränslandskapet ges ofta föga värde i sig, utan blir mest till ett dåligt samvete som antingen förskönas utifrån stadens horisont med planteringar och kulisser eller försvaras från landsbygden som rationellt brukad jordbruksmark.

Det stadsnära landskapet kring Malmö skulle kunna stå som ett preliminärt exempel på detta. Malmö omges i grova drag av hav i väster och norr och jordbrukslandskap i öster och söder. Vartefter staden har vuxit har pressen mot det omgivande landskapet ökat. Kusten blev tidigt exploaterad för hamnanläggningar medan jordbruket på stadens andra sida fått ge vika för den urbana bebyggelsen. Ser vi till själva gränszonerna mot havet respektive landsbygden, blir det intressant att utifrån ett handlingslandskapsperspektiv ställa frågor kring planering och utnyttjande. I den rådande planeringsideologin har Malmö stad gentemot landsbygden velat behålla det ruralt präglade och för provinsen så typiska jordbrukslandskapet. Det har lett till att den som till exempel färdas på den nya ringvägen kring Malmö i regel har ett pastoralt landskap utanför bilrutan, där kommunalt introducerade får går och betar och det ibland syns en och annan traktor på de vidsträckta fälten. Även om detta landskap producerar livsmedel, så är det knappast ett sådant skäl som ligger bakom dess existens i dagsläget. Det har i stället i första hand förblivit agrart för att fungera som kulisslandskap för stadsbor och vägtrafikanter att visuellt ta till sig. Utan regleringar och tydliga ambitioner från politiker och planerare hade under de rådande samhällsekonomiska förhållandena landskapet troligtvis fyllts ut med bensinstationer, shoppingcenter, lagerlokaler med mera även på Yttre Ringvägens utsida. Men finns det inte alternativ? Just med tanke på vilka aktiviteter som människor i staden – speciellt de som bor i dess ytterområden – skulle kunna ha här? Är det endast ett utsiktsreservat för trafikanter

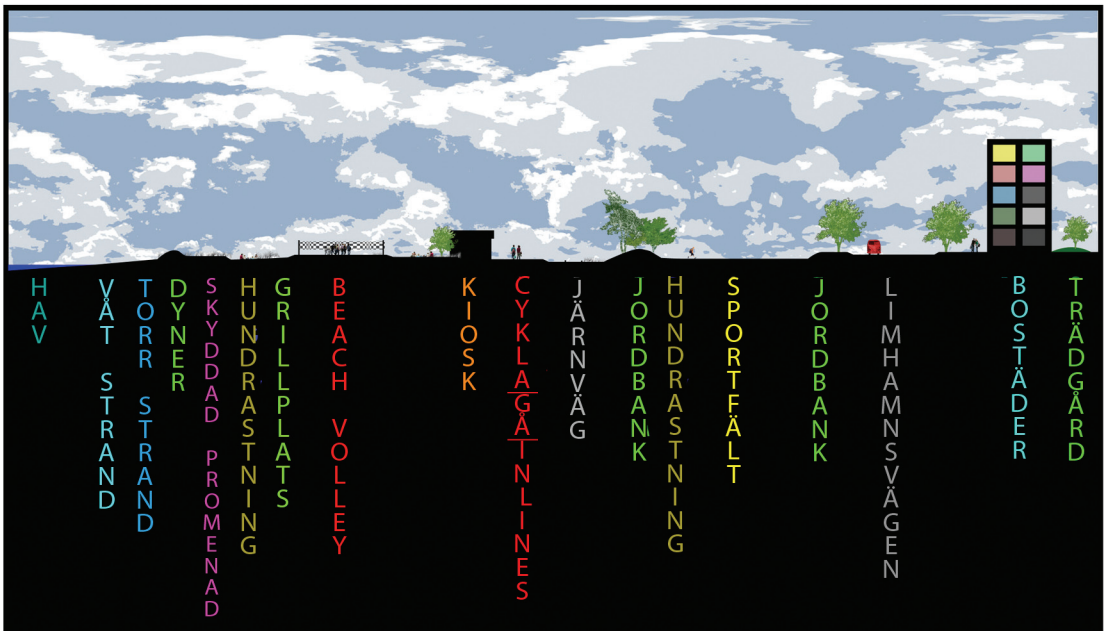

Figur 2. Principsektionen genom västra Malmös randzon, Ribersborgsstranden. Sektionen visar på en betydande mångfunktionalitet relaterad till den urbana människans aktiviteter. Illustration: Carola Wingren/Anders Dahlbäck.

som behövs i denna östra rand runt staden?

En jämförelse skulle kunna göras med stadens västra randzon – den mot havet. Som strand och promenadstråk har det urbana kustlandskapet fått ett värde i sig där både planerade och spontana aktiviteter format ett mångfunktionellt landskap. Lockelsen till havet ledde till exempel under det tidiga 1900-talet till att den naturligt tämligen dyiga stranden på konstgjord väg förvandlades till attraktiv sandstrand (Ristilammi 2003). Därefter har en lång rad aktiviteter funnit sin plats innanför strandlinjen, främst på spontan väg. Vid sidan om badlivet finns utrymme för promenadstråk, bollspel, hundrastning, inlinesåkning, skateparker, bågskytte, fiske, grillning och så vidare (jämför figur 2). Kontrasten mot randlandskapet i syd och öster är stor, inte bara avseende det visuella utan kanske främst avseende möjligheterna till varierande aktiviteter och användande av resurser. Men som antytts borde frågor kring stadsbefolkningens behov och önskningar kunna ändra bilden, om förutsättningarna gavs. Om det monokulturella odlingslandskapet bröts upp och gav plats för andra nyttjandeformer är det inte orimligt att tänka sig att aktiviteter som koloniodlingar, ridvägar, kanoting, mountainbiking, fiske eller jakt skulle kunna sätta en ny prägel på landskapet. Detta landskap som rent geografiskt ligger mycket nära områden med ett betydande befolkningsunderlag – i många fall människor som bor i flerfamiljshus och har en begränsad tillgång till icke stadsmässiga utemiljöer. Vi menar att handlingslandskapet som planeringsform skulle kunna öppna för en mer varierad diskussion om dessa landskaps användning och bruk. Figur 3 är en illustration av hur handlingslandskapet i västra Malmö skulle kunna stå som inspiration för en annorlunda situation i stadens östra utkanter.

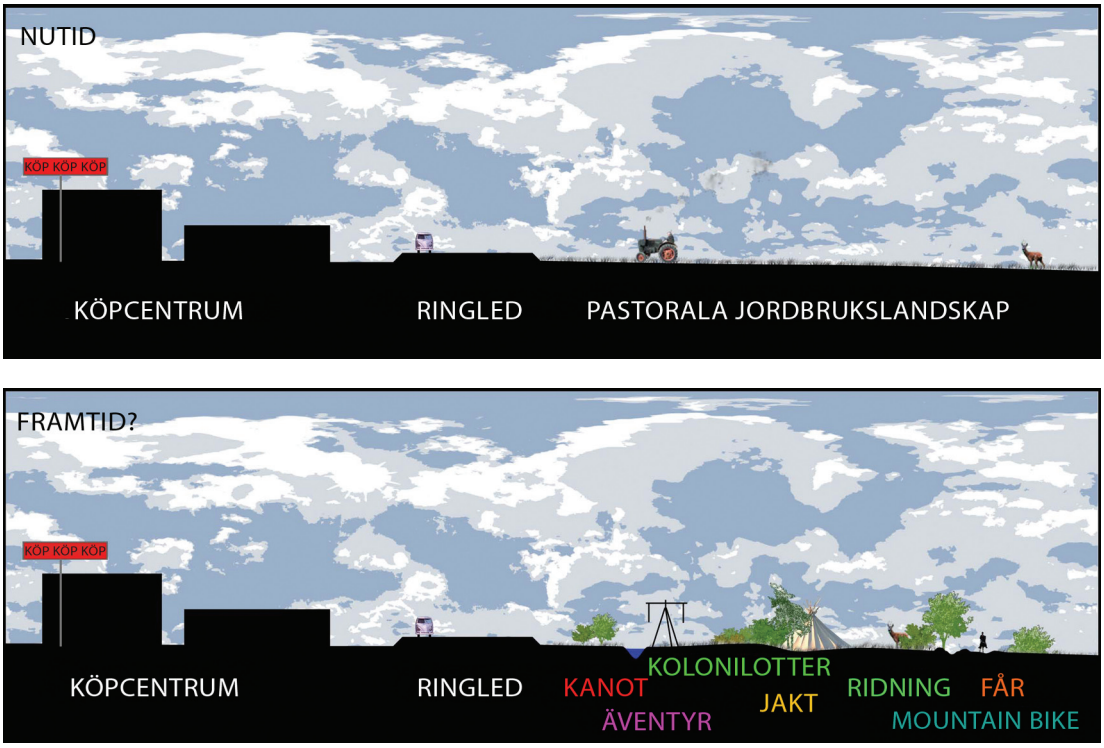

Figur 3. Principsektioner genom östra Malmös randzon; a) idag, där stadens kommersiella utkantslandskap möter det agrara produktionslandskapet och b) en möjlig framtid där en mångfunktionalitet relaterad till den urbana människans aktiviteter utvecklats. Illustration: Carola Wingren/Anders Dahlbäck.

Värdelandskap

I nära relation till handlingslandskapet kan det också finnas skäl att beakta vad som skulle kunna kallas värdelandskapet. Begreppet betonar den kulturella och individuella betydelsen av landskapet. Det handlar alltså inte här om det ekonomiska värdet, utan om en mänsklig värdering av plats och landskap. På det sättet kan landskapet också ha ett symboliskt värde. Med en symbol avses att den förmedlar någonting utanför sin egen uppenbarelse, att den är ett tecken på något. I landskapssammanhang kan till exempel en trädgård symbolisera vildmarken. Inte minst i miljöer som den mångkulturella staden ställs frågan om symboler och värdering på sin spets. Vad symboliserar en kristen kyrka för stadens invånare? En moské? Svaret är naturligtvis att dessa objekt symboliserar olika saker för olika människor, vilket betyder att den moderna staden är ett landskap fyllt av symboler med skiftande innebörd och värde.

För att anknyta till diskussionen ovan så skulle det stadsnära jordbrukslandskapet vid Malmö kunna sägas fungera som en symbol för det typiskt skånska; de böljande fälten och det öppna landskapet. I det fallet reflekterar det symboliska landskapet en tradition och det

konventionella. Men om stadens randlandskap skulle ges andra förutsättningar genom en alternativ planering och öppnas upp för nya aktiviteter – vilka värden skulle detta landskap då symbolisera? Kanske mer av mångkultur, dynamik och förändring? Landskapets meningsfullhet respektive användbarhet får i sin förlängning en stark betydelse för frågor kring känsla av delaktighet eller utanförskap för de som bor i eller i anslutning till landskapet.

I en undersökning av hur en grupp nyinflyttade invånare ”använder” Malmö så framträdde en bild där dessa personer förutom i sina bostadsområden rör sig mest i centrala Malmö och vid stranden (Möten i staden, 2006). I intervjuer framkom att man gärna ville finna platser där man ”kan tillbringa tid utan att det kostar för mycket, utan att behöva konsumera. Återkommande var önskan om platser där varierande aktiviteter för olika åldrar och typer av människor kan ske på samma plats” (ibid, sid 24). Man menade också att ”kommunen bör skapa förutsättningar för aktiviteter som lockar olika människor ut i stan och till samma platser” (ibid, sid 24). Att sådana här platser skapas i den centrala staden är naturligtvis önskvärt, men borde inte även stadens randområden med sin avvikande karaktär och sina speciella förutsättningar kunna erbjuda den möjligheten? Figur 4 visar vilka platser nya malmöbor och invandrare besöker regelbundet. Genom att fundera på vilka olika värden som det periurbana landskapet skulle kunna ha för stadens invånare så skulle alternativ kunna framträda. Förutom de aktiviteter som nämnts ovan i samband med handlingslandskapet, så skulle även behovet av avskilda platser – som till exempel begravningsplatser, minneslundar eller kanske platser som utformas i enlighet med minnen och upplevelser från inflyttade gruppers hemländer – kunna ges ett utrymme.

Ett exempel på en sådan utveckling skulle kunna vara det antagna förslaget till en vattenpark i det högkommersiella landskapet kring Hyllie i södra Malmö. Parken som gränsar till nya Arenan, den kommande Citytunnelstationen, köpcentra och parkeringsplatser, rymmer inte bara ett pedagogiskt angreppssätt kring vatten. I förslaget prövas också idéer som handlar om hur fria aktiviteter av skilda slag ges plats i detta icke-kommersiella mellanrum. Förutom vanlig parkverksamhet, som promenader, cykling och vila, har idéer fötts om hur mönster, färgskalor och aktiviteter som exempelvis minnesplatser kan koppla samman människors mer eller mindre rotlösa vardag, med platser långt bort eller med viktiga människor som inte längre existerar i verkliga livet. Tanken är att den nya parken inte bara ska fylla de parkbehov som vi känner från den tid då Malmös mer välkända parker Slottsparken eller Pildammsparken byggdes, utan också att den ska kunna bidra med värden som väl överensstämmer med behov hos nyinflyttande Hylliebor som kommer att vistas i parken.

Tre prefix för en öppnare syn på landskapet

Att se landskapet handlar, precis som att se en människa, om så mycket mer än yta och det visuella. I vårt bidrag har vi försökt ge exempel på hur kanske en av stadens och kanske också en av landets viktigaste resurser – det komplexa periurbana landskapet, skulle kunna ges nya dimensioner i en planering som försöker fånga och utnyttja denna komplexitet. Genom att förse landskapsbegreppet med tre olika prefix har vi velat antyda hur de nya behov och möjligheter som växer fram i det mångkulturella Malmö skulle kunna få ett praktiskt genomslag i det ofta outnyttjade och slentrianmässigt planerade urbana randlandskapet – där såväl som kring andra städer.

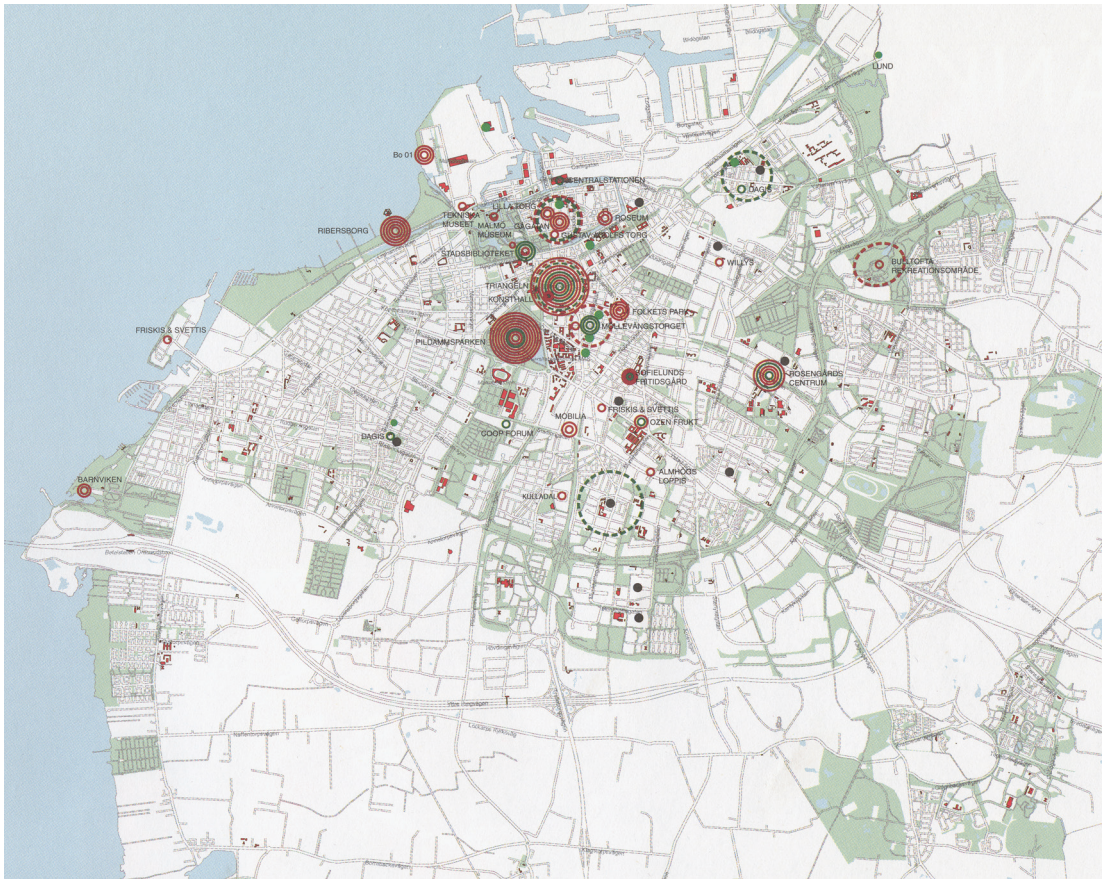

Figur 4. Platser i Malmö som nya malmöbor och invandrare besöker regelbundet. Röda markeringar = helg och fritid. Gröna markeringar = vardag och arbetsplats. Svarta markeringar = bostad. Varje ring motsvarar en persons besök vid platsen. Hel ring = plats. Streckad ring = zon. Källa: Möten i staden, Malmö Stadsbyggnadskontor 2006.

Tankegångarna bör kunna förenas med det synsätt som ges uttryck för i den allt aktuellare Europeiska Landskapskonventionen. I denna konvention, som utformats av Europarådet, definieras landskapet som ”ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer” (European Treaty Series - Nr. 176, 2000). Formuleringen ”som det uppfattas av människor” anger att landskapet inte är det avgränsade territorium som vi är vana att se det som i planeringssammanhang, utan snarare något som kan ha en skiftande innebörd beroende på vem som ser, utnyttjar eller lever i det. Konventionen betonar vidare att alla landskap är betydelsefulla – inte bara de vackra eller välbevarade. Den uttalar att ”landskapet är en viktig del av människornas livskvalitet överallt: i stadsområden och på landsbygden, i såväl vanvårdade områden som

områden med hög kvalitet, såväl vardagliga områden som områden som anses vara särskilt vackra". Sverige har ställt sig bakom utformandet av den Europeiska Landskapskonventionen och när man likt en rad andra länder bestämmer sig för att ratificera den – vilket enligt miljöministern kommer att ske inom en snar framtid – betyder det att man åtar sig att "i lag erkänna landskapet som en väsentlig beståndsdel i människornas omgivningar, ett uttryck för mångfalden i deras gemensamma kultur- och naturarv samt en grund för deras identitet". Man förbinder sig även att vidta åtgärder för allmänhetens inflytande i landskapspolitiken. Kanske kan detta få en konkret innebörd också för det periurbana landskapet kring Malmö och dess människor.

Referenser

European Treaty Series - Nr. 176, *Europeiska landskapskonventionen*, Florens, 20.10.2000

Hägerstrand, Torsten, 1993. Samhälle och natur. *NordREFO* 1993:1.

Germundsson, Tomas, och Wingren, Carola, 2008. The transitional landscape of urbanity – territorial and visual challenges in the urban periphery of Malmö. I *Paisage Cultural Proceedings from EURAU08*. Universidad Politécnica de Madrid.

Ingold, Tim, 2000. *The perception of the environment: essays on livelihood, dwelling and skill*. Routledge, London.

Möten i staden. Om vikten av att se den andre i vardagen. Dialog-pm 2006:1. Malmö Stadsbyggnadskontor.

Olwig, Kenneth R., 1996. Recovering the substantive nature of landscape. *Annals of the Association of American geographers* 86 (4), 630–53.

Qviström, Mattias, och Saltzman, Katarina (red.), 2006. *Landscape studies at the city edge*. Sveriges lantbruksuniversitet, Inst. för landskapsplanering, Alnarp.

Ristilammi, Per-Markku, 2003. *Mim och verklighet: en studie av stadens gränser*. B. Östlings bokförl. Symposion, Eslöv.

Två bönder – två världar

Helen Ardelius, journalist

Carl Pipers ägor är stora, riktigt stora. 13.000 hektar av Skåne. Han kör runt och visar en liten del, genom skog och förbi åkrar. Innan vi kör upp på grusplanen framför Högesta slott där han bor, nämner han att han tycker mycket om soluppgångar – möjligheterna som ligger i det nya – men också om solen som en förutsättning för att grödor och träd ska växa. En jordbrukares vision.

På Järvafältet i Stockholm ligger ett annat jordbruk. Hästa gård. Det är 185 hektar stort med allt inräknat. Tom Meurling arrenderar marken för odling av spannmål och för bete och köttproduktion, allt med ekologisk inriktning. Han kom till gården för ungefär femton år sedan. Då hade det inte bedrivits jordbruk här på många år. En gård i staden, omgiven av de stora förortsområdena Tensta, Rinkeby, Hjulsta, Akalla och Kista. 60.000 människor bor där.

Nya landskap

Det första Carl Piper berättar om är Barsebäck och de ägor han växte upp på där, en ren jordbruksbygd. Så kom kärnkraftverket, motorvägen och golfbanan. Han vet fortfarande var deras cykelvägar låg då, trots att de inte finns längre. Det var i ett helt annat landskap.

– Ja, det förändras ju hela tiden efter samhällets behov, säger han. Så har det ju varit genom alla tider. Telefonstolpar längs vägarna, vindkraftverk och nya motorleder.

Och även själva lantbruket. Stordriften som infördes på sextiotalet medförde naturligt nog betydligt större åkerarealer. Rapsfält stora nog

Carl Pipers marker, Högesta, Skåne. Foto: Petter Gustafsson/Faifoo.se

för att det ska synas när man far förbi i bilar, bussar och snabbtåg.

Dimensionerna har förändrats. Mellan staden och landet växer det fram enorma områden av det som Carl Piper kallar ingenmansland.

Gigantiska ytor av stormarknader och parkeringsplatser, som ständigt växer, oberoende av omgivningen.

– Det sker en fragmentisering i så mening att allt planeras var för sig. Det finns ingen helhetssyn, säger han.

Både och … sida vid sida

Sädesfält och hagar ligger precis kant i kant med förorterna runt omkring. Utan ingenmansland.

Den här delen av Järvafältet fungerar dels som jordbruk, dels som rekreationsområde.

Tom Meurlings uppgift har bland annat varit att öppna upp landskapet och göra det tillgängligt för växter, för djur och inte minst för de människor som bor i närheten.

När han kom hit fanns bara sly och tistlar och högt gräs som aldrig klipptes. Det bara vissnade och växte nytt. Det fanns en del upptrampade stigar men annars var det nästan ingen som gick där.

– Och en igenväxt hage är ju inte till glädje för någon, säger Tom Meurling. Varken för växtligheten eller för människor.

Numera finns det gångvägar, motionsspår, cykelvägar och ridvägar som leder fram förbi och genom fält och hagar.

De tre anställda ska förutom arbetet på gården också sköta underhåll av vägar och annat. De ska klippa och slå, ta bort vindfällen, sanda, tömma papperskorgar, reparera parkbänkar och så vidare.

Tom Meurling berättar om de stigar som trots allt tidigare fanns. När han började bruka jorden kunde han inte ta hänsyn till dem och de försvann.

– Då får folk göra nya stigar och jag får stå ut med det, säger han. Det är ett faktum att de som kommer hit har samma rätt att vistas och röra sig här som vi. Det visste vi redan från början, säger Tom Meurling. Det är så det ser

Tom Meurlings marker; Hästa gård, Järvafältet, Stockholm. Foto: Tom Meurling.

ut här. Soliga helger är det fullt med folk som grillar och har picnic. Det händer att familjer lägger ut sina filtar på nysådda åkrar och det går egentligen inte att göra mycket åt. Det har de rätt till, precis som att trampa upp nya stigar.

En helhetssyn

Den här dagen, när jag träffar Carl Piper, ska nya skyltar sättas upp vid infarten till slottsgården på Högesta. Det ska stå privat, men inte svart på vitt eftersom det kan verka väl hårt och avskräckande. Texten ska istället vara grå mot vit bakgrund.

– Det handlar om ett förhållningssätt, säger Carl Piper. En strävan efter så stor öppenhet som möjligt.

Han har inget emot att det kommer in en och annan som kikar runt lite.

– Men jag behöver ju trots allt mitt privatliv, säger han.

Vissa skogsvägar har de tyvärr varit tvungna att stänga på grund av nedskräpning bland annat. Men samtidigt har de varit noga med att sätta upp skyltar där man välkomnar besökare till fots.

Ekoparken vid Christinehof är tillgängliggjord för besökare bland annat genom skyltning. Foto: Petter Gustafsson/ Faifoo.se

Carl Piper pratar mycket om vikten av att informera. Via webben kan man läsa om livet på gården och lite om långsiktiga planer.

Här står också om den ekopark som öppnats kring Christinehof, familjen Pipers andra slott.

I användarens ögon

En människas syn på naturen beror naturligtvis på vad man ska ha den till.

– Perspektiven är förstås vitt skilda, säger Tom Meurling.

Här rör sig joggare, naturintresserade och vandrare. Människor promenerar till jobbet eller går ut med sina hundar. De som har kolonilotter ner mot fältet har sina intressen, besökare som tagit tunnelbanan ut för att finna ro har sina.

Tom Meurlings utgångspunkt och tankar när han kom till Hästa gård var att driva ett ekologiskt jordbruk. Och det är så han tänker. På hur grödorna gror och på hur de ursprungliga betesmarkerna restaureras och blir som förr.

Han visar på en björkhage som liknar en Carl Larsson-tavla och säger att en hage som den här inte gör sig själv. Det tar tid och mycket arbete. Tidigare gick det inte ens att gå in här.

Nittio procent av träd och sly togs bort, vissa stammar sparades. Sedan har hagen förstås underhållits och djuren har betat där.

– Syftet är att göra landskapet tillgängligt, ta bort visst och spara annat för växtlighetens skull, säger Tom Meurling. Ur det växer formen fram.

– Vårt långa arbete påverkar naturligtvis också att vi tycker att hagen är jättefin, säger han. Synen blir en annan.

Sedan berättar Tom Meurling om en pensionerad lärare som varje år kommer och slår en av ängarna med lie. Med sin kunskap ser han

Barngrupp på besök i naturen, Högesta/Christinehof. Foto: Petter Gustafsson/Faifoo.se

insekter och växter som få andra ens vet om att de finns.

Dessutom blir ju upplevelsen olika beroende på hur man rör sig. Om man går eller om man cyklar till exempel. Eller om man sitter stilla. Några bilvägar finns inte här.

Förståelse

För några år sedan öppnades en ekopark runt slottet Christinehof.

Det är ingen park i vanlig mening. Det är ett markområde på 1.200 hektar. Ett naturområde med bland annat ädellövskog, forsar, återställda våtmarker och även kulturhistoriska platser.

Hit är alla välkomna och förhoppningen är att besökarna ska uppleva ett annat förhållningssätt till jord och skog när de kommer dit.

Genom guidad vägledning ska de förhoppningsvis förstå hur olika delar av den biologiska kedjan håller samman.

Carl Piper berättar med stor entusiasm om hur barn och ungdomar till exempel upptäcker sin första skalbagge. Till och med olika sorters mossa kan bli intressant när parkens guider berättar.

Det är många – även vuxna – som behöver hjälp in i naturen. Människor behöver vägledning. Själv tycker han om ännu otrampade stigar, men det kan förstås kännas osäkert för andra, säger han.

Då är det viktigt att ha förståelse för människors olika erfarenheter. En skog kan vara något behagligt för personer med föreställningar om promenader, svamp och bär. För andra kan skogen väcka starkt obehag.

– För vissa kan ju skogen till och med vara förknippad med krig. Sådant måste vi naturligtvis ta hänsyn till.

Genom ekoparken vill man också skapa förståelse för hur viktigt det är med ett effektivt jord- och skogsbruk. Att ge mer kunskap och väcka en större acceptans för vilka värden som måste beaktas. Både de ekologiska, sociala och ekonomiska.

Samarbete

Särskilt på vårarna händer det att skolklasser kommer till Hästa gård för att se hur ett ekologiskt jordbruk fungerar. En av de anställda visar gärna runt. På baksidan av huvudbyggnaden där ingen bor nu, finns ett café. Hembakat, och en idyllisk trädgård att ta igen sig i. Det är en rogivande plats, hönor som pickar och en tupp.

– Men tyvärr är det dyrt för många av dem som bor häromkring, säger Tom Meurling. Då

finns det billigare fik i till exempel Tensta. Här är det innerstadspriser, 25 kronor för kaffe.

Men annars är det mest de från området som rör sig på fältet. Och det är för det mesta bara roligt, tycker Tom Meurling.

Han beskriver ett slags samarbete. Folk hör av sig om det är något. Om staket är trasiga eller om kossor sluppit ut.

– Men, säger han, det händer också att en del av dem som jobbar för oss blir upprörda och nervösa ibland.

Upprörda över hur folk gör och beter sig. Som att de går i grödorna eller att de inte flyttar sig när traktorn kommer.

Tom Meurling tror att det där med att trampa ut i åkrarna till stor del beror på okunskap. Det finns ju större förståelse om man själv kommer från landet. En landsortsbo går ju inte ut i en växande gröda.

Men även de som är födda stadsbor är överlag förstående och hjälpsamma. Härom dagen var det en person som ringde för att berätta att någon rullat ner en rundbal i en grovdamm.

Det där med skadegörelse går i vågor, berättar Tom Meurling. Men man kan inte lämna något utomhus.

Just den här dagen ska han hämta nya motorsågar eftersom de gamla blivit stulna.

Stadsbornas syn och behov

Carl Piper talar om stadsbornas syn på landet. Om att förr hade de allra flesta någon anknytning dit, släktband. En farmor, en moster, en kusin. Allt eftersom den naturliga kontakten med landsbygden och naturen försvinner förändras förväntningar och synen på jorden, säger han.

– När den enda erfarenhet man har bygger på bilder från Bregottreklam, då är det nog svårt att bli annat än besviken om man väl kommer hit, säger han.

Föreställningar och verklighet går inte ihop.

– På dagis och i de lägre klasserna finns ofta någon relation, om inte till landet, så i alla fall

Hästa gårds marker är lika mycket till för besökarna från angränsande bostadsområden som för dem som brukar jorden. Foto: Tom Meurling.

Kvällen faller över Hästa gårds marker. Foto: Tom Meurling.

till naturen, men sedan … Det finns ju inte ens pengar till bussar som kan ta ungdomarna ut från staden. Och utan kontakt förändras synen på jorden väldigt snabbt. Den blir främmande, säger han.

Carl Piper är orolig för framtida politiker utan anknytning, utan minne, erfarenhet och kunskap om hur den skånska jorden ska brukas och hanteras.

– Hur stadens värderingar kommer att påverka det periurbana landskapet, det vet vi ju inte än, säger han. Och understryker vikten av att försöka förstå de förändringar som sker.

Som förr

Tom Meurling och hans medarbetare återskapar det landskap som fanns här en gång. Det är ett kulturreservat. För att få hjälp har de bland annat gått tillbaka till gamla kartor.

Sakta öppnar sig landskapet igen och så småningom kommer gammal flora tillbaka. Växter som inte funnits där på länge, som korskovall och backtimjan.

– Det finns ett värde i sig i att marken vårdas, oavsett hur ekonomiskt lönsamt det är, säger han. Osynliga värden.

I hagarna finns får och kor. Tom Meurling har köpt in Scottish Highland Cattle, inte den sorts kor som förknippas med svenskt jordbruk. Med sina långa horn påminner de mer om myskoxar där de betar i hagarna.

– De är väldigt bra betesdjur, och det var därför vi köpte dem, säger Tom Meurling. Och dessutom är de vackra.

Han berättar att först efter tre år slaktas djuren. Kycklingarna slaktas också senare än på jordbruk som inte är ekologiska.

På frågan om det påverkar människors syn på verksamheten att den är ekologisk svarar han att det vet han inte.

– Men det finns naturligtvis människor som är intresserade av att köpa kött, mjölk och ägg som vi producerar här, men så länge det är så pass dyrt är det svårt att motivera människor.

Förutom jordbruket jobbar de på Hästa med att hugga och röja mark. Markvård är också en del av arbetet.

Men utan stöd och bidrag skulle det inte gå att driva den här verksamheten.

– Det skulle vara väldigt svårt att få det att gå runt, i alla fall som det ser ut idag.

Tiden

– Å ena sidan går tiden väldigt fort i vårt samhälle, säger Carl Piper. Det är det snabba och det spektakulära som ligger i tiden. Brukandet av jorden är däremot långsiktigt och skogsbruket ännu långsammare. Det tar 150 år för bokplantan att bli avverkningsmogen.

Han talar om att stadsmänniskan lämnat rytmen av solens upp- och nedgång, av årstiderna och tiden att så och tiden att skörda. I städerna är allt öppet och tillgängligt hela tiden.

– Inställningen till stad och land blir allt mer uppdelad, säger han, även om stadens rytm sprider sig.

– Vi måste försöka förstå vad det betyder för utvecklingen. Vilken är vår plats i framtida sammanhang? Vad kan stadsborna lära sig av oss?

Han talar om att idag är det ju allmänt känt att naturen har en helande kraft. Det finns ett behov av närhet till naturen och allt fler flyttar ut på landet.

– Många stadsbor vill uppleva andra värden i livet. De söker balans.

Carl Piper berättar att de som söker sig bort från städerna och bosätter sig på landet ofta har en egen relation till bygden. Det finns en faster eller annan släkting som kommer därifrån och de är ofta intresserade av husets historia. De renoverar och de söker det ursprungliga.

– Deras syn på lantbruket är väl en annan. Där finns en viss förståelse, så länge det inte berör just deras tomt. Ingen vill vakna upp vid ett kalhygge.

Betat kulturlandskap, Högesta/Christinehof. Foto: Petter Gustafsson/Faifoo.se

Men det finns en risk att det ursprungliga och det ekologiska blir ett privilegium för vissa mer välbeställda människor, säger han. En livsstil.

Formen

På vägen ut på ett fält visar Tom Meurling en äggmobil som de har konstruerat. Ett slags tält ser det ut som, där kycklingarna bor. Det flyttas varje dag, så kycklingarna får nytt gräs och slipper sin egen avföring. Bredvid står en husvagn, där hönorna kan gå in och värpa. Husvagnen är av den lite äldre runda modellen från 50- – 60-tal. Nu en del av landskapet.

Bakom och ovanför ligger en stor kulle, schaktmassor från de stora förortsbyggena som nu är bevuxna. På ena sidan håller en flygklubb till. Toppen på kullen har plattas till så att hängflygare ska ha möjlighet att flyga ut.

På den andra sidan ligger en frisbeegolfbana som drivs av en privat entreprenör.

Den är klippt i ett slags rutmönster av mer eller mindre kort gräs och buskar. Som ett slags mosaik.

Tom Meurling tycker det ser snyggt ut.

Funktionen formar landskapet.

Framtid

– Det blir allt mer det kommersiella som styr, säger Carl Piper. Det som säljer.

Han tror att det är genom konsumenternas krav som det blir förändringar. Det kommer till exempel att bli viktigare för allt fler vad de stoppar i sig. Inte minst när det gäller mediciner.

– En tanke kan då vara att odla mer biologiskt, specialgrödor för exempelvis Astra Seneca, säger han.

Om EU-bidragen försvinner på sikt blir det svårare att få det att gå ihop. Ändå tycker inte Carl Piper att det vore helt fel.

– Då vill det till mer nytänkande – för att minska kostnaderna. Man anstränger sig mer för att hitta nya lösningar, säger han.

Samtidigt påpekar han att det blir allt viktigare att bevara också. Han talar om kulturhistoriska värden i både skog och jordbruk, som inte kan mätas i pengar men som det kostar att värna.

– Som naturreservat. De försvinner om ingen sköter om dem. Då finns de inte kvar om 50 år, avslutar Carl Piper. Så är det bara.

Högesta – Christinehof

Area
13.000 hektar.
2.000 hektar till jordbruk under egen drift, resten utarrenderad på ett antal mindre arrendegårdar.
7.000 hektar till skogsbruk.

Närhet till stad
Läge: 10 km norr om Ystad, 70 km öster om Malmö, 40 km söder om Kristianstad.

Förbindelser – kollektivtrafik
Till Högesta: huvudsakligen skolbussen.
Till ekoparken Christinehof finns ingen kollektivtrafik.

Ägandeform
Aktiebolag med 30 anställda.

Omsättning
60 miljoner kronor.

Hästa gård

Area
185 hektar.
Allting ligger inte samlat på Järvafältet.

Närhet till stad
Jordbruket ligger i Stockholms stad – bebyggelse kant i kant.
60.000 boende inom 4 km radie.

Förbindelser – kollektivtrafik
Ca 1 km med buss till tunnelbana i Akalla eller Hjulsta. Därifrån 20 minuter till centralen.
Till pendeltåg, 20 minuter med buss, 5 km.

Ägandeform
Aktiebolag med tre anställda som arrenderar marken.*
De utför också naturvårdsuppdrag och andra entreprenaduppdrag där äldre jordbruksmaskiner används.

Omsättning
Ca 4 miljoner kronor.

*) Stockholms stad äger gården och Stockholms läns 4H arrenderar den. Stockholms Läns 4H har ett helägt aktiebolag som driver och förvaltar gården, ”Hästa 4H lantbruk AB”.

Utgivna nummer av Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens TIDSKRIFT (KSLAT)

(Titlar markerade med * publiceras endast elektroniskt på KSLAs hemsida www.ksla.se. Där finns även tidigare utgåvor.)

2007

Nr 1 Water and Agriculture
Nr 2 How to estimate N and P losses from forestry in northern Sweden
Nr 3 Certifierad kvalitet från jord till bord*
Nr 4 Skogsskötsel för en framtid*
Nr 5 Valuable Agricultural Landscapes – the Importance of Romania and Scandinavia for Europe
Nr 6 Verksamhetsberättelse 2006 Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien
Nr 7 Future Challenges for Reindeer Herding Societies*
Nr 8 Klimat och miljö i förändring – varifrån ska vi ta vår mat?*
Nr 9 Success Stories of Agricultural Long-term Experiments
Nr 10 Den beresta maten – matens kvalitet i ett globalt perspektiv

2008

Nr 1 Verksamhetsberättelse 2007 Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien
Nr 2 Fiskets kollaps utanför Nordamerika – vad kan Sverige och Europa lära?
Nr 3 Edens lustgård tur och retur – framtidsvägar till ett hållbart naturbruk
Nr 4 Utveckling av den svenska resursbasen för internationellt skogligt arbete
Nr 5 Skogens roll i ett framtida globalt klimatavtal
Nr 6 Jakten på den gröna marknadskraften – del 2*
Nr 7 Golden Rice and other biofortified food crops for developing countries – challenges and potential

2009

Nr 1 Does forestry contribute to mercury in Swedish fish?*
Nr 2 Verksamhetsberättelse 2008 Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien
Nr 3 Klassificering av sjöar och vattendrag – nordisk jämförelse utifrån svenska bedömningsgrunder
Nr 4 Return to Eden – future paths to sustainable, natural resources management
Nr 5 Landet utanför – landskapsestetikens betydelse för den urbana människan

Om landskapsestetikens betydelse för den urbana människan …
och om den urbana människans betydelse för landet utanför staden

KSLA:s miljökommitté vill med sitt arbete kring landet utanför staden lyfta frågan om en viktig men ofta förbisedd landskapstyp, som vi skulle vilja kalla det periurbana landskapet. Definitionen av detta periurbana landskap är relativt osäker, men har sin grund i ett perifert läge i förhållande till staden och samtidigt en stark påverkan av den och dess invånare.

De periurbana landskapens fysiska närhet till stora delar av den urbana befolkningen gör att de, förutom att fungera som rena produktions- eller rekreationslandskap, skulle kunna utvecklas till hembygder för den urbana människan och på sikt utgöra grunden för kommande generationers gemensamma mentala landskap.

Med skriftens sju texter vill miljökommittén inleda en nödvändig diskussion om landet utanför staden. Samtliga författare lyfter fram behovet av ett nytänkande avseende en landskapsestetik som inte bara präglas av historien, utan också av en estetik som förhåller sig till de nutida invånarnas användande av landskapet liksom deras visioner.

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien
Drottninggatan 95 B
Box 6806, 113 86 Stockholm
tel 08-54 54 77 00, fax 08-54 54 77 10
www.ksla.se, akademien@ksla.se

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien (KSLA) är en mötesplats för den gröna sektorn. Akademien är en fri och oberoende nätverksorganisation som arbetar med frågor om jordbruk, trädgårdsbruk, livsmedel, skog och skogsprodukter, fiske, jakt och vattenbruk, miljö och naturresurser samt skogs- och lantbrukshistoria. Vi arbetar med frågor som berör alla och som intresserar många!